

Karavanke

 Bundeskanzleramt

Gefördert aus Mitteln der Volksgruppenförderung des Bundeskanzleramtes.

REPUBLIKA SLOVENIJA
URAD VLADE RS ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU

Ljubelj ... kjer Kranjec seže v roko Korošču

STRAN 11

Vrh Ljubelja je stičišče dveh držav, tudi dveh kultur in jezikov. V zgodovini je odigral pomembno vlogo. Nanj se najpogosteje vzpenjajo ljudje z obeh strani meje, pa tudi od drugod. Konec preteklega tedna so prišli na ljubeljski vrh tudi udeleženci simpozija *Gemeinsam – Skupno* (na sliki), ki ga je v Celovcu organizirala Mohorjeva. Za večino je bilo to prvo srečanje s 1369 metrov visoko ležečim vrhom. / Foto: Jože Košnjek

Nužej Tolmaier, osemdesetletni jubilant iz Verovc v radiški fari, je s knjigo *Tiha zemlja* trajno obdaroval njemu za vedno najljubše Radiše in okoliške kraje. [STRAN 4](#)

Ruševine nekdanjega gradu Glanz ali Klanec oziroma Novi Gutenberg nad vasjo Slatna bodo po stoletjih propadanja zdaj vendarle ohranjene tudi za prihodnje rodove. [STRANI 6, 7](#)

Zgodba o križevem potu Murijevega rodu z Jezerskega je zelo pretresljiva. Na srečo se ni končala z velikim petkom, temveč vsaj nekoliko tudi z velikonočnim sporočilom. [STRAN 8](#)

ANTON NOVAK

Slovenski konzulat je v Celovcu zaradi koroških Slovencev

Anton Novak je prišel v Celovec tri leta po osamosvojitvi kot konzul, leta 2019 pa se je vrnil v koroško prestolnico kot generalni konzul. Ob trideseti obletnici osamosvojitve Republike Slovenije smo se z njim pogovarjali tudi o tem, v čem se razlikujeta Gorenjska in Koroška.

Janko Kulmesch

Po rodu ste Gorenjec, rojen v Kranju, službeno pa ste povezani s Koroško. V letih od 1994 do 1998 ste bili konzul v Celovcu, od leta 2019 pa ste tu generalni konzul. Kaj najbolj povezuje Gorenjsko in Koroško?

Gorenjska je s Koroško povezana s cestnimi in železniškimi povezavami, a preslabo z javnim prevozom, ki bi potnikom nudil hitro in cenovno ugodno potovanje. Z začetkom epidemije marca 2020 je bila ukinjena avtobusna povezava med Celovcem

in Ljubljano, ki nam je kljub skupnim prizadevanjem z avtobusnim podjetjem Juwan iz Borovelj ni uspelo ponovno vzpostaviti. Tu ne bi smel biti odločilen ekonomski interes, ampak tudi ekološki in turistični ter spodbujanje povezovanja med sosedmi. Gorenjsko in Koroško povezuje tudi čezmejno sodelovanje med občinami.

In v čem se obe deželi najbolj razlikujeta?

Gorenjska ni oblikovana kot dežela z vlado, deželnim zborom, deželnim glavarjem, s svojim proračunom in upravo. Gorenjska nima

avtonomije in pooblastil za urejanje deželnih zadev kot Koroška. Na Gorenjskem tudi ni priznane narodne manjšine ali drugega deželnega jezika.

Prvič ste bili konzul v Celovcu tri leta za tem, ko je Republika Slovenija razglasila državno samostojnost. Lani je obhajala 30-letnico samostojnosti. Kako ste zaznamovali ta jubilej v Celovcu?

Lani je generalni konzulat organiziral sprejem ob državnem prazniku tudi v počastitev 30. obletnice osamosvojitve Republike Slovenije. Osrednja točka slovesnosti je bil pogovor med predsednikom prve slovenske vlade Lojzeto Peterletom, nekdanjim deželnim glavarjem Christofom Zernattom in prvim častnim konzulom Slovenije v Avstriji Karlom Smollejem. Sogovorniki so obudili spomine na tiste prelomne čase, ki so jih sooblikovali. Slovesnost je glasbeno obogatil Aleksander Mežek.

Danes ste v Celovcu generalni konzul. Kaj se je v primerjavi z vašim prvim mandatom na Koroškem spremenilo v deželi na sončni strani Karavank, še posebno v odnosu med Republiko Slovenijo in Deželno Koroško?

Slovenija je od takrat doživela velike spremembe. Leta 2004 je postala članica EU, s čimer je slovenščina postala eden od uradnih jezikov EU. Leta 2007 je Slovenija uvedla evro in vstopila v schengensko območje – odpravljen je bil mejni nadzor na mejah z drugimi članicami »schengena«. Vse to je vplivalo na izboljšanje odnosov s Koroško. Slovenija ne predstavlja več grožnje Koroški, postala je njena partnerica. Odnosi so se še izboljšali z nastopom deželnega glavarja Petra Kaiserja.

Kakšne so prednostne naloge generalnega konzula?

Generalni konzulat v Celovcu je bil odprt zaradi prisotnosti Slovencev na Koroškem, zato so moja prioriteta prizadevanja za ohranitev jezika, identitete in kulture slovenske manjšine.

Moja druga prioriteta je okrepitev sodelovanja na področju znanosti, raziskav in izobraževanja. V zvezi s tem

Na slovesnosti ob 30-letnici samostojnosti Republike Slovenije v Celovcu: krški škof Jože Marketz (levo), predsednica državnega zbora Urška Klakočar Zupančič in generalni konzul Republike Slovenije v Celovcu Anton Novak / Foto: Arhiv konzulata

smo spodbudili sodelovanje med Inštitutom Jožef Stefan in Lakeside Parkom, zlasti na področju umetne inteligence. Cilj je razvoj skupnih projektov, ki bi se financirali iz evropskih sredstev. Spodbudili smo tudi sodelovanje med celovško in ljubljansko univerzo, ki naj bi pomagalo okrepiti tudi slovenistiko na celovški univerzi. Ta je že več let ogrožena in potrebuje pomoč Slovenije. Na teh področjih se trudiva s podžupanom Celovca Lojzeto Doli-

prvega mandata v Celovcu. Vedno bolj sem spoznaval, da Avstrija na tem področju ne deluje kot pravna država. Glavna izpoved moje disertacije je, da bi morala Avstrija svoje mednarodno in notranjepravne obveznosti izpolniti po črki in duhu, da bi zaščitila obstoj slovenske manjšine na njenem celotnem poselitvenem območju. Avstrija igra v mednarodni skupnosti na področju manjšinskega varstva vidno vlogo, zato bi morala bolj ši-

sodelovanjem niti nimam. Ko sem bil jeseni 2019 na prireditvi v Špitalu ob Dravi, sem izvedel za sodelovanje s Kočevjem. Malo kasneje sem na prireditvi v Rožku srečal župana Bohinjske Bistrice. Dobro sodelujejo gasilci iz Borovelj in Tržiča ter občine v okviru Geoparka Karavanke. Sodelujeta tudi Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije in Delovna skupnost za kartografsko imenoslovje (AKO). Pomembno delo na področju čezmejnega sodelovanja na gospodarskem področju opravlja Slovenska gospodarska zveza, na kulturnem pa Slovenska prosvetna zveza in Krščanska kulturna zveza. Čezmejno sodelujejo tudi slovenski kmetje. Slovenija in Koroška dobro sodelujeta v okviru Skupnega odbora Slovenija-Koroška, ki se sestaja izmenično na Koroškem in v Sloveniji.

In kje vidite možnosti, da bi se še bolj okrepilo?

Možnosti za krepitev čezmejnega sodelovanja so neizmerne. Posebno pomembno bi bilo okrepiti sodelovanje med mladimi in na področju kulture ter sodelovanje na področju izobraževanja, znanosti in raziskav. Skupni cilj mora biti dvig dodane vrednosti in zaposlenega in odpiranje visokokvalitetnih delovnih mest, da bi mladi ostali v regiji.

»Generalni konzulat v Celovcu je bil odprt zaradi prisotnosti Slovencev na Koroškem, zato so moja prioriteta prizadevanja za ohranitev jezika, identitete in kulture slovenske manjšine.«

narjem, s katerim odlično sodelujeva.

Kako sodelujete z deželnim glavarjem Petrom Kaiserjem?

Sodelovanje z njim je konkretno in spoštljivo.

Tema vaše disertacije je pravno varstvo slovenske manjšine v Avstriji. Od kod vaše zanimanje za slovensko narodno skupnost na Koroškem in kaj je glavna izpoved vašega doktorskega dela?

Moje zanimanje za problematiko slovenske manjšine se je večalo v času mojega

rokogradno ravnati z narodnimi manjšinami na njenem ozemlju. Slovenija pa bi morala izkoristiti pravne možnosti, ki jih nudi mednarodno pravo, in se kot sila zaščitnica slovenske manjšine tudi politično bolj angažirati.

Pomembno poglavje med Republiko Slovenijo in Koroško je čezmejno sodelovanje. Kako ocenjujete trenutno stanje?

Čezmejno sodelovanje je v zadnjem času trpelo zaradi epidemije. Celovitega pregleda nad čezmejnimi

Anton Novak, generalni konzul Republike Slovenije v Celovcu / Foto: Arhiv konzulata

ČASOPIS O ŽIVLJENJU NA OBEH STANEH MEJE
Karavanke

Urednik **Cveto Zaplotnik**
Uredniški odbor: **dr. Karl Hren, direktor Mohorjeve družbe v Celovcu, in Marija Volčjak, odgovorna urednica in direktorica Gorenjskega glasa**

Priloga Karavanke izhaja pri Gorenjskem glasu kot skupni medijski produkt Gorenjskega glasa, d. o. o., Kranj, Nazorjeva ulica 1, SI-4000 Kranj in Mohorjeve družbe v Celovcu – Hermagoras Verein, A-9020 Celovec/Klagenfurt, Viktringer Ring 26 in predstavlja nadaljevanje sodelovanja v okviru čezmejnega projekta Smart Tourist, ki spada v Program sodelovanja Interreg V-A Slovenija Avstrija 2014–2020. Sedma številka Karavank izven čezmejnega projekta je izšla 7. oktobra 2022 kot priloga Gorenjskega glasa številka 80. Naklada 17.000 izvodov, tisk Tiskarsko središče, d. o. o., Karavanke so priložene Gorenjskemu glasu in Novicam v Celovcu.

GORENJSKI GLAS (ISSN 0352-6666) je registrirana blagovna in storitvena znamka pod št. 9771961 pri Uradu RS za intelektualno lastnino. Časopis Gorenjski glas je vpisan v razvid medijev pri Ministrstvu za kulturo RS pod zaporedno številko 324. Ustanovitelj in izdajatelj: Gorenjski glas, d. o. o., Kranj, Nazorjeva ulica 1, 4000 Kranj, direktorica Marija Volčjak, telefon 386 (0)4 201 42 00, e-pošta: info@g-glas.si, spletni časopis www.gorenjskiglas.si.

KURNIKOVA HIŠA

Kjer hiša stoji, se marsikaj godi

Vojteh Kurnik (1826–1886) je med Tržičani dobro znano ime. Po poklicu je bil kolar, po talentu pesnik in po odločitvi slovenski rodoljub. Njegova rojstna hiša, ki danes nosi ime po njegovem priimku, je izjemna ostalina tržiške stavbne dediščine in sodi med najdragocenejša pričevanja pretekle bivanjske kulture v Tržiču.

Suzana P. Kovačič

Kurnikova hiša, ena najstarejših in najlepše ohranjenih stavb v mestnem jedru Tržiča, je bila zgrajena v 18. stoletju. Hišo, kakršno vidimo danes, so postavili na temeljih stavbe, ki je pogorela v požaru leta 1689. Lastniki so se skozi zgodovino menjavali, po najstarejših podatkih so prvi lastniki hiše izhajali iz rodu nogavičarja Valentina Kališnika. Na začetku 19. stoletja je prešla v last družine kolarjev Kurnikov, po domače Rodarjev. V njihovi lasti je bila do leta 1967, ko jo je zadnja lastnica, Marija Kur-

je Vojteh Kurnik kot stolar izdeloval v Ljubljani, portret Vojteha Kurnika, kopijo rokopišnega zvezka s pesmimi Vojteha Kurnika, ki jih je prepisal njegov brat Fortunat, in nekaj predmetov Marije Kurnik,« navaja Knific. Nasproti spominske sobe je kamra z lončeno pečjo, postelja s starim posteljnim perilom, zibka, omara za shranjevanje oblačil ter šivalni stroj in nekaj drugih predmetov, povezanih s šiviljstvom, s katerim se je ukvarjala Marija Kurnik. »Razstavljena je 'narodna noša', kajti Marija Kurnik se je rada oblekla vanjo.«

»Moj oča je Vodnik, Prešern pa stric, zato sim podpornik slovenskih modric.« (Rokopis z motom pesnikovanja Vojteha Kurnika)

nik, Rodarjeva Mici, znana tržiška šivilja in nečakinja Vojteha Kurnika, zapustila v upravljanje Tržiškemu muzeju.

Objekt Kurnikove hiše je voden v Registru nepremične kulturne dediščine in je v lasti Občine Tržič. V letih 1964–1972 so hišo rekonstruirali v starejšo obliko in v njej uredili muzej.

Hiša živi

»V pritličju Kurnikove hiše je danes v ambientalni muzejski postavitvi predstavljena bivalna kultura Tržičanov

črnih kuhinjah, ko so ljudje v istem prostoru delali in spali. Ko je tržiški pesnik in zbiratelj Vojteh Kurnik verze pisal kar na oblance.

Spominska soba

V spominski sobi je predstavljeno življenje najbolj znanega stanovanca hiše Vojteha Kurnika, ukvarjanje s kolarstvom, poudarjeni so njegovo zbirateljstvo in pesnikovanje ter delo in življenje njegove nečakinje Marije Kurnik. »Od predmetov si je mogoče ogledati stol in klop, prepletena z vitrami, kakršne

Črna kuhinja

»V njej so pripravljali jedi, pozimi so s kurjenjem v peči ogrevali sosednja prostora – hišo kot osrednji bivalni prostor in kamro; črna kuhinja je bila namenjena sušenju mesa in peki kruha. Pri peki in kuhanju so si pomagali z različnim orodjem ...« V črni kuhinji so kuhali, pekli in prekajevali mesnine vse do njene preureditve v muzej. Danes ob posebnih dogodkih, prireditvah, ki jih (so)ustvarja Tržiški muzej, v krušni peči lahko spečete tržiško fliko – kvašeno testo, premazano s kisló smetano in potreseno s kumino.

Bohkov kot z razpelom

»Osrednji prostor, kjer so ljudje bivali, se prehranjevali, delali in se družili, predstavlja hiša. Določa jo splošno uveljavljena zasnova, in sicer peč v notranjem kotu, ki se kuri iz črne kuhinje, in pa miza s klopmi in stoli ter nad njo bohkov kot z razpelom, kot najpomembnejšim prostorom, ki se nahaja nasproti peči. Poleg oken ima hiša pod stropom majhno lino, namenjeno prezračevanju, posebnost predstavljajo vrata s kukalom. Lino so ljudje odprli, ko je v hiši ležal pokojnik, kajti verjeli so, da gre skozi njegoval duša.« In kot še opiše dr. Knific, je bilo v navadi, da so okrog mize sedeli moški, ki so se pogovarjali, okrog krušne peči pa žene, ki so pletle. Na peči so bili največkrat otroci, ki so z zanimanjem spremljali dogajanje.

Zunanost

Stavba je zgrajena v alpskem slogu, pritličje je

Kurnikova hiša je odprta od torka do nedelje od 10. do 18. ure, za obisk se je treba predhodno dogovoriti s Tržiškim muzejem. / Foto: Tina Dokl

V Kurnikovi hiši je predstavljeno bivalno okolje preteklega časa. / Foto: Tina Dokl

Doprnski kip Vojteha Kurnika je delo tržiškega akademskega kiparja Vinka Ribnikarja. / Foto: Tina Dokl

zidano, nadstropje pa lesenno, prav tako kot tudi s škodlami krita streha. Na strehi so sušilne odprtine (dvignjene stranice) za sušenje lina, namenjeno prezračevanju, posebnost predstavljajo vrata s kukalom. Lino so ljudje odprli, ko je v hiši ležal pokojnik, kajti verjeli so, da gre skozi njegoval duša.« In kot še opiše dr. Knific, je bilo v navadi, da so okrog mize sedeli moški, ki so se pogovarjali, okrog krušne peči pa žene, ki so pletle. Na peči so bili največkrat otroci, ki so z zanimanjem spremljali dogajanje.

Najbolj znani stanovalec

»Vojteh Kurnik je bil sicer po poklicu preprost kolar, ker mu usoda ni naklonila povzpeti se do višjega duhovnega razmaha, vendar ga je kljub temu vse njegovo

življenje z vso silo vleklo h knjigam, katerih je izredno veliko načital in mu potisnilo pero v roke, da je ustvaril nebroj pesmi, ki sicer nimajo bogve kakšne literarne vrednosti, pač pa imajo posebno vrednost za Tržičane, ker ni namreč kota v Tržiču, ne hriba in ne potoka, ne rokodelstva in ne kake druge zanimivosti, katere naš pesnik ne bi opeval in ni navade in šege, ne slabosti in lastnosti tržiške, ki bi se je ne bil v svojih pesmih dotaknil,« je Viktor Kragl zapisal v Zgodovinskih drobcih župnije Tržič. Ljudje njegove pesmi še danes pripovedujejo ali pojejo.

Z veliko naklonjenostjo se je ddr. Marija Stanonik

lotila pisanja monografije o Vojtehu Kurniku in jo leta 2011 objavila v knjigi Literarnost, kronopisje in rokopijsje v teoriji in praksi, njeno študijsko raziskovanje njegovega življenja in dela pa je leta 2017 našlo mesto tudi v pesniški zbirki Kot gnezdo ptič ljubim Tržič, ki jo je izdala Zveza kulturnih organizacij Tržič. V njej so prvič skupaj objavljene vse pesmi Vojteha Kurnika, več kot 120 jih je; številne so se ohranile v prepisu njegovega brata Fortunata. Vojteh Kurnik je bil tudi zbiralec ljudskega izročila in pregovorov, eden teh je: »Kdor domače navade in šege zasmehuje, je tujega duha navzet.«

TIHA ZEMLJA

Nužejevo darilo domačemu kraju

Nužej Tolmaier, osemdesetletni jubilar iz Verovc v radiški fari in štirideset let tajnik Krščanske kulturne zveze v Celovcu, je s knjigo Tiha zemlja trajno obdaroval njemu za vedno najljubše Radiše in okoliške kraje.

Jože Košnjek

Leta 2010 je takrat že šest let upokojeni dolgoletni tajnik Krščanske kulturne zveze v Celovcu Nužej ali tudi Nuži Tolmaier – priimek naj bi izviral s Tolminskega – dolgoletnim sodelavkam na Slovenskem narodopisnem inštitutu Urban Jarnik v Celovcu predlagal izdajo ponatisa narodnih pesmi Janeza Scheiniggga, rojen je bil 29. oktobra leta 1851 v Borovljah, z Radiš, iz Medgorij, iz Podgra-

»V središču nisem bil jaz, ampak ljudje, za katere sem delal. Še posebno pa sem pri svojem delu postavil v središče mladino. Zanje sem delal in oni so pomagali meni. Pravzaprav sem z njimi tudi odraščal,« pove o sebi Nužej Tolmaier.

da in iz Podkrnosa. Dodati je želel še koledniške pesmi, ki jih na Radišah pojejo ob novem letu, za praznik Svetih treh kraljev, za godove in meseca maja, ter objavo nabožnih pesmi, ki jih je pri Martinu v Habru pri Medgorjah dr. Francetu Ciganu zapela Elizabeta Kordasch. Na Inštitutu so mu za 70. rojstni dan leta 2012 obljubili organizacijsko in strokovno pomoč.

Beli dan je zagledalo veliko več kot je načrtoval Nužej. Uspelo mu je zbrati gradivo in urediti več kot 600 strani obsegajočo monografijo z naslovom Tiha zemlja, pesemsko izročilo z Radiš in okolice/Liedgut aus Radsberg und seiner Umgebung in dve zgoščenki s posnetki večinoma pozabljenih pesmi.

»Zanimalo me je, kako je z ljudsko pesmijo na Radišah in v okolici. Ko smo na Krščanski kulturni zvezi izdajali zbirke Vsaka vas ima svoj glas, za Radiše ni bilo prav velike izbire, razen nekaj starih duhovnih pesmi, ki jih je Elizabeta Kordasch zapela Francu Ciganu. Začel sem spraševati starejše pevke in pevce, ali se še spominjo starih ljudskih pesmi. In glej čudo – srečal sem lepo število ljudi, ki so znali besedila pesmi na pamet ali so bili pripravljene, da jih zapojejo. Bil sem presenečen. Kamorkoli sem prišel, so me sprejeli z veseljem.

Terensko delo sem začel v Podgradu, nadaljeval v radiških vaseh in Medgorjah. In celo v Železno Kaplo me je zanesla pot. Vse pevke in pevce sem posnel. Mnogi so napisali tudi besedila ali jih imeli celo zapisana v rokopisnih zbirkah svojih staršev. Sam nisem poznal niti polovice pesmi, ki so mi jih zapele. Besedila nekaterih drugih pesmi sem poznal, a zapeli so jih z drugačno melodijo, kakor mi je bila znana,« opisuje nastajanje monografije Nužej in ne skriva navduše-

nja, da noben posameznik, noben zbor ni odrekel sodelovanja.

Zapuščina Tavarjeve Mici

Bili so posamezniki, ki so z odgovornostjo in čutom za kulturno izročilo od 19. stoletja naprej (ali še prej) zapisovali in hranili stare ljudske pesmi. Nužej jih je

odkril, ponovno zapisal in posnel. Ena takih je bila Marija Ogris, Tavarjeva z Radiš, ki je zapustila rokopisno pesmarico narodnih in cerkvenih pesmi. Jurij Drobivnik iz Habra pri Medgorjah, organist in učitelj, rojen leta 1828, je leta 1909 zapel Oskarju Devu kar 90 pesmi. Med zbiranjem gradiva za knjigo je Nužej Tolmaier odkril dva rokopisna zvezka profesorja Jakoba Wanga, zbiratelja ljudskih pesmi iz Podkrnosa, Žrelca, Medgorij, Podgrada in drugih krajev Koroške in Slovenije. Rojen je bil leta 1848, umrl pa je leta 1904. Pesmi z Radiš in njihove okolice je zapisoval in ohranil tudi profesor Janez Scheinigg, rojen leta 1851 v Borovljah. Bil je šolnik, jezikoslovec, slovstveni zgodovinar in navdušen narodopisec. Sodeloval je v slovenskih organizacijah in društvih. Želim, je dejal Scheinigg, da bi ljudje tudi v prihodnosti poznali ta narodni zaklad, pesmi, rime in viže, ki so jih ustvarili domači kmečki ljudje v naših krajih na Radišah, v Medgorjah, Podgradu, Podkrnosu in Žrelcu. Tudi Matija Majar - Ziljski je v svoji pesmarici objavil pesmi z Radiš in njihove okolice, France Cigan pa je zbiral, snemal in zapisoval pesmi. V to verigo za ohranitev narodovega

Nužej Tolmaier z vnukom Simonom Lampichlerjem na letošnji spominski svečanosti na avstrijski strani ljubeljskega predora, kjer je bilo med vojno taborišče Ljubelj sever. / Foto: Jože Košnjek

Nužej Tolmaier na svojem domu v Verovcah. Zanj so Radiše najlepši kraj na svetu. / Foto: Jože Košnjek

blaga odgovornih ljudi, ki jih je iz pozabe dvignil Nužej Tolmaier, so povezani številni radiški kulturniki, zborovodje, pevci, organisti in duhovniki vseh generacij. Do danes.

Izjemna vloga Egija Gašperšiča

V Nužejevo zgodbo zbiranja ljudskega gradiva je leta 1963 vstopil Egi Gašperšič iz Kroepe. Takrat se je začelo sodelovanje pevcev iz Kroepe in z Radiš. V primeru Nužeja in Egija ni ostalo le pri petju, ampak je Krščanska kulturna zveza, katere tajnik je bil Nuži, Egija pregovorila, da je sodeloval pri urejanju in izdajanju glasbene zapuščine znanih koroških avtorjev, na primer Antona Nageleta in Franceta Cigana, ter pri pripravi zbirke ljudskih pesmi z Zilje iz zapuščine pokojnega Lajka Milisavljeviča. Neobjavljenih pa je še 300 pesmi iz Roža in 400 pesmi iz Podjune. Objava je naloga sedanje generacije skrbnikov kulture. Tudi še najbolj sveža Tiha zemlja ni izšla brez Egijeve pomoči. Ideja za naslov je njegova, pove Nužej. Tiha zemlja je božična pesem iz Medgorij, ki jo je Francetu Ciganu zapela Elizabeta Kordasch pri Haberju oziroma Martinu pri Medgorjah. Še posebno je ponosen, da so to pesem dunajski simfoniki leta 2009 zaigrali v koncertni hiši na Dunaju na prireditvi Christmas in Vienna (Božič na Dunaju). In z njimi je pela koroška Slovenka Bernarda Inzko - Fink!

Rojen v nemškem taborišču

Za Nužeja Tolmaierja so Radiše sveti kraj, čeprav Radiše oziroma Spodnje Rute, kjer je njegova domača hiša, niso njegov rojstni kraj. Rojen je bil namreč 23. julija 1942 v nemškem taborišču Frauenaarach oziroma Erlangen. Tja so 14. aprila leta 1942 nacisti nagnali visoko nosečo mamo Marijo oziroma Mici Tolmaier, 14-mesečno hčerko Marjanco in očeto tvo teta Mojco. Oče je bil takrat že mobiliziran v nemško vojsko. V taborišče sta morala tudi očetov polbrat Nužej Wieser in mati, Nužejeva babica Ana Wieser. Ko so nemški vojaki 14. aprila 1942 zjutraj z bajoneti na puškah vdrli v njihovo hišo, je noseča mama omedlela. Zbudila se je šele v zbirnem centru v Žrelcu. Ko je 23. julija v taborišču rodila, je izgubila zavest. Novorojenčka so ji vzeli. In zgodilo se je nekaj izrednega, čudežnega ... Tisti dan se je stric Nužej s prisilnega dela vrnil v taborišče in iskal Mici. Našel jo je nezavestno. Vpil je, kje je otrok, in vztrajal toliko časa, da so novorojenega Nužija prinesli materi, pri kateri je potem ostal do konca vojne in vrnitve na Radiše. Mama je bila do konca življenja zaznamovana s taboriščem, o katerem ni govorila. Samo beseda o njem ali srečanje z uniformo je povzročila nezavest!

V narodno zavednega fanta in moža ga je kalila domača vzgoja. Oče Hanzi ga je poslal v šole. Narodno zavest je krepil v vojski, kjer so bili sovražni do Slovencev in so govorili,

da prihaja sovražnik z juga. Kot delavca v tovarni usnja Hans Neuner v Celovcu so ga zaničevali in zmerjali – čuš, jugo, Tito. Najhujši je bil sodelavec iz zavedne slovenske družine, ki je bil pred vojno pevec in igravec v slovenskem društvu, po vojni pa je celo spremenil svoj priimek. Ko je bilo Nužeju dovolj, je sam naglas povedal, kdo je in kdo so tisti, ki govorijo grdo o njem. Potem je imel mir in je bil celo izvoljen v obratni svet. Sam, na svojo pest, je ohranjal spomin na težke čase Slovencev na Koroškem, organiziral obiske taborišč, v katere so bili izseljeni Slovenci, in končno dočkal, da so se država, dežela in Cerkev opravičili za krivice in trpljenje, storjeno Slovincem med vojno in tudi po njej.

Leto 1965, ko je začel sodelovati s Krščansko kulturno zvezo, je spremenilo njegovo življenje. Postal je človek, ki je še posebej mlade navduševal za kulturno življenje, za petje, gledališče in lutkarstvo, za jezikovne počitnice in likovne kolonije in še zlasti za zbiranje in ohranjanje slovenske kulturne dediščine. Znal je sodelovati tudi z drugače mislečimi in bil veliko med ljudmi. Zato je januarja letos zaslužen prejel Tišlerjevo nagrado.

Donedavna tajnica Krščanske kulturne zveze Zalka Kelih Olip je ob izidu knjige Tiha zemlja zapisala, da je diplomatska naloga, za katero Nužej ne bo dobil akademskega naziva, je pa neprecenljiv dokument za Radiše in okolico, za vso Koroško, za slovenstvo.

MAMIN GLAS

Pretrsljiva pričevanja Elizabete Sitter o vojnih in povojnih časih

Pri Mohorjevi založbi v Celovcu je izšla knjiga Helge Mračnikar Mamin glas. Gre za pretresljivo zgodbo Helgine mame Elizabete Sitter, ki je izhajala iz Odrijeve rodbine na Mali Gori pri Bilčovsu, in njenih najbližjih v hudih in krutih časih. Za zgodbo o časih, katerih posledice je čutiti še danes.

Janko Kulmesch

V 80. letih prejšnjega stoletja je Helga Mračnikar, ki je (skupaj s poznejšim Nobelovim nagajencem Petrom Handkejem) iz slovenščine v nemščino prevedla roman Prešernovega nagajenca Florjana Lipuša Zmote dijak Tjaža (Der Zögling Tjaž), dala svoji mami Elizabeti Sitter (1930–2013) iz Plešerke pri Hodišah velikoformaten zvezek s prošnjo, naj za svoje otroke in vnuke zapiše spomine na čas nacionalsocializma. Čez nekaj dni ji je vrnila zvezek z besedami: »Jaz tega ne znam, jaz sem pod Hitlerjem v šolo hodila, jaz nimam šolske izobrazbe.« Hčerka Helga se je tega zavedala, kot piše o nastajanju svoje knji-

zvezek in jo prosila, naj nadaljuje zapisovanje. Njeno prošnjo je mama Elizabeta takoj brez obotavljanja sprejela. Kmalu, kot piše hčerka v knjigi Mamin glas, ji je vrnila zvezek z drugim delom svojih zapisov. Ta obsega čas nacističnega nasilja, razcepitev družine na pet delov, hišne preiskave, pregon z doma, prisilno delo, smrt bratov in vrnitev na opustošeno domačijo. Temu zapisu, piše Helga Mračnikar, je dodala iztočnice za pripoved o svojih prednikih in o povojnem času, »o osebnih katastrofah, ki jih je v tem času, ki ga je že delila z nami, s svojimi otroki, doživela.«

Za Helgino mamo so bili »travmatični konec njene prvega zakona in krivice, ki jih je doživela v povojnem

svoje izkušnje. Njena vztrajnost pri svojem, njena odprtost za druge, njena želja po izmenjavi pogledov so jo zaznamovale kot osebnost odkritega značaja, ki ji ni bilo do sojenja ali obrekovanja.«

Izhajala je iz Odrijeve rodbine

Elizabeta Sitter, por. Mratschnigger, roj. Ogris, je izhajala iz Odrijeve kmečke družine z Male Gore pri Bilčovsu – iz družine, ki je na lastni koži doživela vso krutost nacionalsocialističnega režima. Oče Honzej (Janko), ki ga v knjigi imenujejo Atij, in sin Cenci (Vincenc) sta trpela v koncentracijskem taborišču Dachau in na srečo preživela. Sin Hanzi je 22. aprila 1944 kot vojak nemške We-

in njegov brat Hanzi, roj. leta 1926, nista imela te sreče. Bralca še posebej pretrese poglavje o mučeniški smrti Andrija in njegovih soborcev. Policija, esesovci, žandarji in landvahovci (nacistična podeželska straža) so 20. novembra 1944 na Žopračah pri Vrbi zajeli partizansko skupino in zažgali ske denj, v katerem se je skrivala. Ko so morali partizani zapustiti skrivališče, so jih nacisti postrelili, enega za drugim.

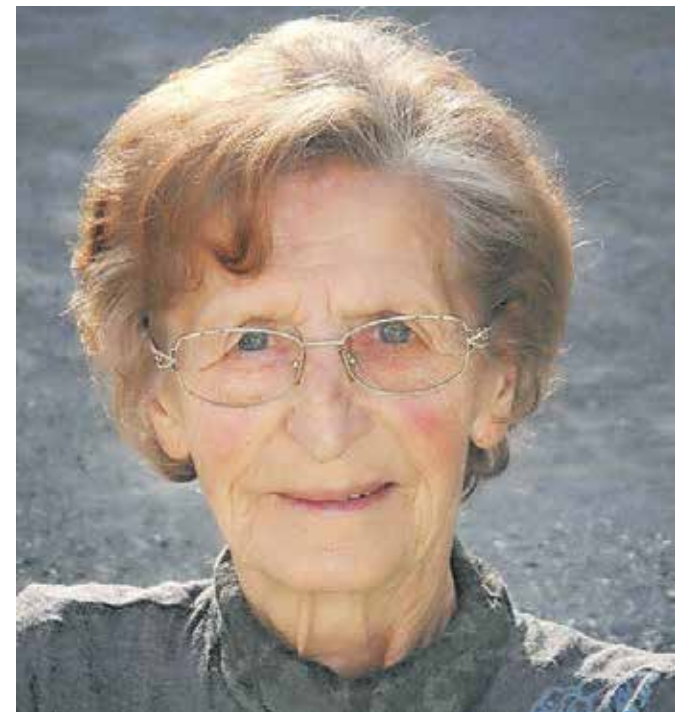
Vojni zločin ob Vrbskem jezeru

Nekaj partizanov so ujeli in vklenili. Nadalje piše v knjigi: »Štirje so bili mrtvi, dva sta bila težko ranjena. Preden so ranjenca in mrtve naložili na voz, ranjenca spodaj, mrtve zgoraj, in jih peljali v volovski vpregi skozi vas, dol v Vrbo na žandarmerijsko postajo, so se ustavili v sosednji gostilni Gröblacher, kjer so ob vinu in pivu čakali na naročeno vprego. Pri tem so dali tudi domačinom priložnost, da so ranjenim in mrtvim izkazali svoje zaničevanje. Tako so ranjene topli in mučili na kraju samem in so s tem nadaljevali na žandarmerijski postaji v Vrbi. Andri je bil težko ranjen in najbrž na pol mrtev in so ga drugi dan skupaj z mrtvimi odpeljali k jami, ki so jo skopali zunaj zidu vrbskega pokopališča, in so videli, da je še živ. Tedaj je nekdo rekel: 'Der Hund will uns noch die Zähne zeigen.' (Ta pes nam kaže še zobe.) In so ga privezali k drevesu in ga ubili s strelom v glavo. Priča tega prizora je bil fotograf Palliardi. Njega so poklicali, da bi s takimi slikami ustražovali ljudi, jim pokazali, kaj se zgodi, če se pridružiš partizanom ali jih podpiraš. Ta fotograf je naredil slike teh posnetkov tudi zase in jih skrnil. Po vojni nam je prinesel slike ubitega, ustreljenega Andrija.«

Po vojni življenjska pot mame Elizabete nikakor ni bila samo z rožicami poslana (življenje njenega prvega soproga Pepija Mratschniggerja, očeta hčerk Traudi in Helge, se je nepričakovano končalo pri 24 letih). Kljub temu se je lahko razveselila boljših časov. V drugem zakonu z Robijem Sittrom (1930–1993)

hrmacht padel v Blumbergu (nemška zvezna dežela Baden-Württemberg), medtem ko so nacistični rablji sina Andrija (Andreja), ki se je pridružil slovenski partizanski vojski, v Vrbi ob Vrbskem jezeru zverinsko umorili in je postal žrtev vojnega zločina. Preostale člane Odrijeve družine pa so 14. novembra 1944 v zgodnjih jutranjih urah aretirali in pregnali z domačije na Bavarsko, od koder so se lahko na srečo vrnili julija 1945.

Sin Andri, roj. leta 1924,

Elizabeta Sitter je izhajala iz Odrijeve družine z Male Gore pri Bilčovsu. / Foto: Mohorjeva založba

sta se še rodila sinova Eugen in Robi. Vsa leta je skrbela za lepo družinsko povezanost, prav tako pa je uspelo preurediti Kocjanovo domačijo v uspešno kmečko podjetje. Za trpljenje, ki so ga prenašali Andri in drugi člani Odrijeve družine, so leta 1969 prejeli priznanje od predse-

je s svojim pričevanjem gradila spomenik, ki ga dežela Koroška ni premogla.

Še posebej ponosna pa je bila mama Elizabeta na svojo vnukinjo in filmsko umetnico Andrino Mračnikar, Helgino hčerko. Andrina Mračnikar je posvetila babičnemu bratu Andriju poseben dokumenta-

»Pričevanje moje mame je bilo povezano z željo, da se zgodovina ne bi ponovila. Atiju in mami je s svojim pričevanjem gradila spomenik, ki ga dežela Koroška ni premogla.« (Helga Mračnikar)

ge Mamin glas. Bila je prepričana, da bo mama svoje spomine zapisala v nemščini, saj je tudi kot priča časa, na primer za študente univerze v Celovcu ali iz Porurja (Ruhrgebiet) v Nemčiji v nemščini ravno tako živo pripovedovala kot v slovenščini. Toliko bolj je bila presenečena, da se je mama odločila za zapis v slovenskem, maternem jeziku, še bolj pa jo je presenetila slikovitost njenega jezika.

Nekaj dni kasneje je hčerka Helga prinesla mami drugi

čas, kot nadaljevanje vojne z drugimi sredstvi in z drugimi akterji, zato je ta del njene pripovedi neločljivo povezan z njenim pričevanjem o vojnih dogodkih. Ob tem je bilo mami Lizi, kot so jo navadno imenovali njeni najdražji, veliko do tega, da nikogar ne bi očrnili in razkrinkala. Hči Helga: »Kot ob vsakdanjem srečevanju z ljudmi tako je tudi pri zapisovanju svojih spominov dopuščala možnost, da ima tudi drugi svoje poglede, svoje vzroke,

Helga Mračnikar, hčerka Elizabete Sitter /Foto: Mohorjeva založba

»Tako kot ob vsakdanjem srečevanju z ljudmi je tudi pri zapisovanju svojih spominov dopuščala možnost, da ima tudi drugi svoje poglede, svoje vzroke, svoje izkušnje. Njena vztrajnost pri svojem, njena odprtost za druge, njena želja po izmenjavi pogledov so jo zaznamovale kot osebnost odkritega značaja, ki ji ni bilo do sojenja ali obrekovanja.« (Helga Mračnikar)

dnika tedanje Jugoslavije Josipa Broza - Tita. Leta 1985 pa so na pobudo Bilčovščana Mihe Zablatnika člani Odrijeve družine iz bilčovške občine prejeli tudi častni znak Republike Avstrije.

Ponosna na vnukinjo Andrino

Pričevanje njene mame, tako hči Helga, je bilo povezano z željo, da se zgodovina ne bi ponovila. Atiju in mami pa

rec, ki so ga leta 2003 na avstrijskem filmskem festivalu Diagonale nagradili kot najboljši dokumentarec. Trenutno pa se predvaja njen od občinstva nagajeni dokumentarec o položaju koroških Slovencev Verschwinden/Izginjanje, v katerem zelo nazorno prikazuje nazadovanje slovenske narodne skupnosti in ki vsebuje tudi v srce segajoč pogovor z njeno babico Elizabeto Sitter.

GRAD GLANZ

Novo življenje ruševin nekdanjega gradu nad vasjo Slatna

Ruševine nekdanjega gradu Glanz ali Klanec oziroma Novi Gutenberg, kot mu tudi pravijo, bodo po stoletjih propadanja zdaj vendarle ohranjene tudi za prihodnje rodove in predstavljene vsem, ki jih zanima tudi bolj oddaljena zgodovina krajev pod Karavankami.

Marjana Ahačič

Mnogi slovenski kraji se po našajo z ohranjenim ostalinami davnih časov. Ni pa jih prav veliko s tako posebno, a obenem tudi tako malo znano preteklostjo kot Slatna, majhna gorenjska vas ob vznožju Dobrče ob cesti med Begunjami in Tržičem. Danes v njej živi manj kot sto prebivalcev. Nad vasjo so še vidne razvaline gradu Glanz ali Klanec (ime izhaja od besede klanec, narečno klanc), ki je bil nekoč del posestva bližnjega gradu Kamen na robu Begunj. Lokalna skupnost si prizadeva, da bi ruševine, ki so ostale od nekdanjih mogočih stavb, ohranili, uredili dostop do njih in primerno predstavili.

Dvor, ki je pripadal gradu Kamen

Zgodovino in arhitekturo gradu Glanz je v znanstvenem članku z naslovom Gutenberg in Glanz oziroma Novi Gutenberg, objavljenem v zgodovinski reviji Kronika (2020), opisal profesor Igor Sapač, ki navaja, da je Glanz kot bivalni stolp nastal v drugi polovici 13. stoletja ali v 14. stoletju. »Upošteva podatke iz srednjeveških listin, s katerimi so dokumentirani številni pripadniki rodu vitezov z gradu Kamen, in primerjave z nekaterimi drugimi pomembnejšimi gradovi v slovenskem prostoru v 13. in 14. stoletju, je mogoče utemeljeno pomisliti, da so stavbo

zasnovo gradu Kamen v 13. in 14. stoletju dopolnili z dodatnimi dislociranimi poslopji – bivalnimi stolpi oziroma dvori, ki so jih postavili na različnih primernih lokacijah v bližnji okolici. Vse kaže, da je Glanz nastal pred koncem 14. stoletja kot eno teh poslopij,« piše in dodaja, da je drugo tovrstno dislocirano poslopje gradu Kamen najverjetneje že pred letom 1283 nastalo na lokaciji sedanjega dvorca Kacenštajn v Begunjah. Dislocirana bivalna poslopja oziroma dvorci viteških rodbin, ki so izhajale z gradu Kamen, so bili v 14. stoletju še vsaj v Poljčah, Dvorski vasi, na Otoku in na lokaciji novoveškega dvorca Drnča blizu Begunj, še dodaja.

Slatna, vas z manj kot sto prebivalci, ki leži ob vznožju Dobrče ob cesti Begunje-Tržič, je izhodišče za ogled ruševin gradu Glanz. / Foto: Gorazd Kavčič

Integral avto
by arriva

Naj vozilo ne ostane poškodovano!

Najboljše za vaš avto - INTEGRAL AVTO!

Kleparsko - ličarska dela za vse znamke vozil

- ✓ Prijava škodnega dogodka
- ✓ Cenitev poškodovanega vozila
- ✓ Nadomestno vozilo

Pooblaščen serviser za vozila:

Tel.: 04 583 33 73

e-pošta: bostjan.zilih@integral-avto.si

INTEGRAL AVTO d.o.o. Jesenice, Cesta maršala Tita 67, 4270 Jesenice

Popolnoma električni
ID.5

www.volkswagen.si/id5

ZERO
Volkswagen way to

Na poti do brezemisijске mobilnosti za vse.

Kombinirana poraba električne energije (kWh/100 km): 18,1–16,2 (NEVC). Emisije CO₂: 0 g/km. Emisije CO₂ med vožnjo in skupne emisije CO₂ so odvisne od vira električne energije. Volkswagen zato priporoča uporabo ekološko pridobljene elektrike. Ogljikov dioksid (CO₂) je najpomembnejši toplogredni plin, ki povzroča globalno segrevanje. Emisije onesnaževal zunanega zraka iz prometa pomembno prispevajo k poslabšanju kakovosti zunanega zraka. Prispevajo zlasti k čezmerno povišanim koncentracijam prizemnega ozona, delcev PM₁₀ in PM_{2,5} ter dušikovih oksidov. Slika je simbolna.

INTEGRAL AVTO d.o.o. Jesenice
Cesta maršala Tita 67, 4270 Jesenice
Tel.: 04 / 58 33 372, 58 33 373
E-pošta: info@integral-avto.si, www.integral-avto.si

Dvorec Drnča v Dvorski vasi je bil eno od tako imenovanih dislociranih bivalnih poslopij oziroma dvorcev viteških rodbin, ki so izhajale z gradu Kamen. / Foto: Marjana Ahačič

Kot ugotavlja profesor Sapač, dokaj veliko število dislociranih viteških bivalnih poslopij oziroma dvorov ni presenetljivo. »Rod vitezov z gradu Kamen, ki so bili ministeriali Ortenburžanov, se je v drugi polovici 13. stoletja zelo razrasel in njegovi člani so se raztresli po bližnji okolici, kjer so si v drugi polovici 13. stoletja in prvi polovici 14. stoletja zgradili dvore, ali pa

srednjeveški grad in nanj po potresu leta 1511 (gre za enega največjih znanih potresov v Evropi, ki se je zgodil marca leta 1511 in je hudo prizadel tudi velik del sedanje zahodne Slovenije) prenesli ime sosednjega opuščene građu Gutenberg; ta je danes znan pod imenom Stari Gutenberg ali Hudi Grad in stoji dobrih pet kilometrov stran na severnem po-

baron Jakob III., pa tudi, da je jo je s privoljenjem cesarja Ferdinanda I. preimenoval v Gutenberg, navaja Sapač.

Plošča z vklesanim napisom je sprva krasila enega od glavnih portalov na prenovljenem Glanzu oziroma (Novem) Gutenbergu, še posebej, danes pa jo lahko vidimo vzdano na glavnem pročelju bližnjega renesančnega dvorca Drnča v Dvorski vasi. Grajski kompleks Glanz so namreč zaradi težke dostopnosti v prvi polovici 17. stoletja opustili in pustili propadu, njegove funkcije pa prenesli na dvorec Drnča. Kot še piše Srpač, vse kaže, da so Glanz nato začeli

Tako so po stoletjih propadanja videti ruševine gradu Glanz nad Slatno. / Foto: Gorazd Kavčič

uporabljati kot priročen kamnolom in so gradbeni material uporabljali za nove gradnje v bližini. Okoli leta 1678 izdelana upodobitev v Valvasorjevi skicni knjigi tako grajski kompleks kaže že v povsem razvaljeni obliki, še pravi.

Prizadevanja za ohranitev in predstavitev

A kot je videti, bo lokalni skupnosti na pobudo krajanov in ob pomoči stroke vendarle uspelo ohraniti, kar je še ostalo od nekdanj mogoče stavbe ob vznožju Dobrče. Občina Radovljica je namreč že odkupila

zemljišče z grajsko razvalino. Območje bodo očistili in nato postopno sanirali najbolj ogrožene zidove.

na šestih informacijskih tablah, ki bodo označevale posamezne ostaline gradu, ideja pa je tudi, da bi uredili tako

Dislocirana bivalna poslopja oziroma dvorci viteških rodbin, ki so izhajale z gradu Kamen, so bili v 14. stoletju še vsaj v Poljčah, Dvorski vasi, na Otoku in na lokaciji novoveškega dvorca Drnča blizu Begunj.

Kot so pojasnili na radovljiški občini, so že uredili dostop do ruševin. Do konca leta bodo uredili še predstavitev

imenovano pot begunjskih gradov, ki bi lahko povežala gradove Kamen, Glanz in dvorec Drnča.

Plošča z vklesanim napisom je sprva krasila enega od glavnih portalov na prenovljenem Glanzu oziroma (Novem) Gutenbergu, danes pa jo lahko vidimo vzdano na glavnem pročelju bližnjega dvorca Drnča v Dvorski vasi. / Foto: Marjana Ahačič

so odšli v ortenburške službe širom Kranjske. Omenjeni dvori na širšem območju gradu Kamen oziroma Begunj so obstali vsaj do 15. stoletja.«

Novo ime in veljava po potresu

V 15. stoletju so Glanz razširili v manjši utrjeni

bočju nad cerkvijo sv. Jurija nad Bistrico pri Tržiču. Med letoma 1531 in 1558, v času Jakoba III., barona Lamberg, so grad temeljito prenovili in povečali ter mu dali značaj podeželske vile. O tem priča na pravokotni kamniti plošči z Lambergovim grbom vklesan napis, ki sporoča, da je stavbo dal obnoviti

POKLJUKA

barvita jesen v središču naravnega parka

ŠPORTNI
CENTER

 triglav
POKLJUKA

Gibanje v sredi narave

www.center-pokljuka.si

Informacije in rezervacije na recepciji hotela Center, 04/532 00 00 in info@center-pokljuka.si

FOTO: ALES ZDEŠAR

SPOMINJANJE

Križev pot Murijeve rodbine

Zgodba o čezmejnem križevem potu Murijevega rodu z Jezerskega, ki ima tudi kmečko posestvo z loviščem in lastno elektrarno v Podjuni, pri Zadnikarju v Beli pri Železni Kapli, je nadvse pretresljiva. Na srečo pa se ni končala z velikim petkom, temveč vsaj nekoliko tudi z velikonočnim sporočilom. Pogovarjali smo se s sinom Emilom Murijem s Čežave v občini Kotmara vas.

Janko Kulmesch

Emil Muri se je rodil 16. septembra 1941 mami Miri, roj. Stangl, in očetu Francu Muriju. Na Jezerskem so imeli posestvo z živino in turističnimi sobami, poleg tega pa je bil Emilov oče furman in je trgoval z lesom. Njegova mama se je rodila leta 1909 pri Šerčerju v Šmihelu pri Pliberku – tam, kjer je bila včasih legendarna gostilna in dvorana s slovenskimi prireditvami, danes pa domuje na Šerčerjevem posestvu Franz Mlinar, »oče« velikega šmihelskega podjetja Mahle z okoli 1.500 sodelavci. Oče Emilove mame Foltan je prihajal iz Kotmare vasi in je prišel v Šmihel, ker so iskali organista in občinskega tajnika.

Prišla je druga svetovna vojna, z njo pa se je začel križev pot Murijeve družine. »Ponoči je mama na skrivaj nosila hrano partizanom v 'hoščo', čez dan pa smo bili izpostavljeni Nemcem,« pripoveduje Emil Muri v pogovoru za časopis Karavanke. Po vojni pa so novi jugoslovanski oblastniki Murijeve kar dvakrat izselili z Jezer-

Zakonca Erika in Emil Muri / Foto: Nadja Volavšek - Kurasch (Novice)

Dali so jih v pokvarjen tovarnjak, kjer so prenočili, domačini pa so jim na skrivaj prinašali nekaj hrane. Emil Muri: »Takrat kot 6-letni otrok nisem vedel, kaj se dogaja. Danes vem, da nam je tisti oficir rešil življenje.«

Z deskami zabili okna

Vrnili so se domov na Jezersko, pa so zastopniki nove

Vsi so bežali pred mano

V kraju blizu Kočevja so Murijevi ostali do leta 1952. Kjer so živeli, so živeli tudi mnogi Romi. Emil Muri: »Oni so bili reveži in mi smo bili reveži.« Samo njegov najstarejši brat Ivan, takrat star 17 let, je kot šofer prinašal domov nekaj denarja. Imeli so tudi majhno njivo, kokoši, zajce in koze. Domačini so

jim šli zelo na roko, se spominja Emil. Tudi v šolo so lahko hodili. »Do šole sem moral skozi sosednjo vas, v kateri je bilo več otrok. Vsi so bežali pred mano. Bali so se nas, pravili so, da smo Nemci, čeprav nisem znal niti besedice nemško. Kar nekaj časa je trajalo, da so spoznali, da nismo Nemci.«

Velika želja Murijevih je bila, da bi lahko prišli v

Avstrijo k očetu. Njega so dobrohotni uradniki svarili, da naj ostane v Avstriji. Med vojno je bil leto dni župan, ker je upal, da bo lahko pomagal domačinom, po vojni pa naj bi bil predviden za likvidacijo. Dolgo so se trudili in s pomočjo Angele Piskernik, ki je bila sestrična Emilove stare mame Mihaele, pisali med drugim državnemu predsedniku Titu, da bi ugodil njihovi prošnji. Šele leta 1952 je bila uslišana. Emil Muri: »Ko smo bili v Kočevju, so nas zmerjali za Nemce, ko smo prišli v Avstrijo, pa za komuniste.«

Na Koroškem je Emil eno leto obiskoval ljudsko šolo v Beli (»Nemščine se nisem naučil, v šoli smo govorili samo slovensko.«). Leta 1953 je obiskoval glavno šolo v Celovcu, stanoval pa v (katoliškem) dijaškem domu Vincentinum, »kjer je vladalo sovraštvo do Slovencev, toda slovenščine nisem hotel zatajiti«. Po glavni šoli je obiskoval Višjo tehniško šolo (HTL) v Beljaku, jo zaključil s maturi – po odsluženju vojaškega roka pa se odpeljal v Zürich. »Imel sem samo toliko denarja, da sem si plačal vozovnico, eno noč v hotelu in

pol kile sira.« Naslednji dan je po telefonu poklical gradbena podjetja – »samo tista, ki so imela kantino, da bi lažje preživel«. Dobil je dobro službo, kmalu nato spoznal in vzljubil svojo bodočo ženo Eriko, roj. Woschitz, iz občine Šmarjeta v Rožu. Ko sta se zaročila, pa se je njen zaročenec Emil odločil, da gre za tri leta delat v Avstraliji (Erika Muri v koroškem tedniku Novice: »Moja sestra mi je rekla: komaj sta se spoznala, že je šel k hudiču.«). K hudiču ni šel, nasprotno: po treh letih v Avstraliji in nato po dvomesečnem potovanju skozi pol sveta, od Honkonga, Manile in Nepala pa do Afganistana, Irana, Turčije in Grčije, je čez Skopje, Črno goro in Reko prispel v Opatijo, kjer je nanj že čakala njegova zaročenka Erika. Ker v Avstriji ni dobil službe, se je leta 1970 zaposlil v Konstanci ob Bodenskem jezeru. Leta 1971 mu je sledila Erika. Sledila je civilna poroka, cerkvena pa na Bledu.

Vrnili so posestvo

Leta 1977 sta se vrnila na Koroško, si sama zgradila lepo hišo na Čežavi v občini Kotmara vas in si ustvarila družino s tremi sinovi. Hkrati sta se močno vključila v domače kulturno in narodnopolitično življenje. Emil je tudi devet let predsedoval Slovenskemu prosvetnemu društvu Kotmara vas, njegova žena Erika je vodila otroški zbor, sin Ingo pa je vodil društveni mešani zbor. Vsi so še danes aktivno povezani s tamkajšnjim narodnim in kulturnim življenjem. Po osamosvojitvi Republike Slovenije so jim vrnili tudi posestvo na Jezerskem, čeprav opustošeno. (Emil Muri: »Oficirji JLA so imeli posestvo za vikende. Ko so morali zapustiti Jezersko, so od same jeze vse uničili.«) Posestvo na Jezerskem je danes v lasti sina Patricka, posestvo v Beli pa njegovega bratranca Francija, sina Emilove sestre Milke.

Na koncu pogovora mi je Emil Muri še s (upravičenim) ponosom zaupal: »Priznati moram, da sem med brati in sestrami slovenščino ohranil samo jaz. Celó ženo sem prepričal, da smo koroški Slovenci, ne Vindišarji. Sedaj je tudi ona ponosna Slovenka.«

Emil Muri: »Priznati moram, da sem med brati in sestrami slovenščino ohranil samo jaz. Celó ženo sem prepričal, da smo koroški Slovenci, ne Vindišarji. Sedaj je tudi ona ponosna Slovenka.«

skega, medtem ko je njihov oče Franc konec leta 1945 odšel v Avstrijo, na svoje drugo posestvo v Beli pri Železni Kapli. Na Jezerskem je ostala mama s šestimi otroki Ivanom, Ireno, Milko, Emilom, Mirico in Gustijem, poznejšim okrajnim glavarjem v Velikovcu. »Neke noči so prišli,« pripoveduje Emil Muri. »V dveh urah smo morali oditi v Kranj na vlak. Na postaji je bilo veliko ljudi, vlak je že čakal, bil je vagon za živino. Tiščali so nas v vlak. Otroci nismo imeli nič hrane in smo začeli jokati.« Takrat je prišel mimo hrvaški oficir in je vprašal: »Kaj so vam otroci storili?« Nihče od stražarjev ni znal odgovoriti, nakar jim je oficir ukazal, da morajo Murijeve izpustiti z vlaka.

jugoslovanske oblasti jeseni leta 1947 spet prišli ponoči, tokrat z dvema tovarnjakoma. Emil Muri pove: »V en tovarnjak smo dali pohištvo, v drugega pa kravo in seno, da bi mi otroci imeli kaj jesti. Odpeljali so nas v bližino Kočevja. Zbasali so nas v vežo neke večnadstropne hiše in se odpeljali naprej. Nismo imeli hrane, čakali smo na kravo, pa je nikoli več nismo videli. Ljudje, ki so v hiši stanovali, so bili nejevoljni, mi pa nismo vedeli, kam.« Nato so Murijeve odpeljali v neko hišo, podobno bolj podrti kot udobnemu stanovanjskemu poslopju. Bilo je jeseni, zelo mrzlo. Ljudje iz sosednje vasi so jim pomagali. Z deskami so zabili okna, da ni več tako pihalo.

Družina Muri s sinom Emilom (prvi z leve). Slika je bila posneta leta 1950 v bližini Kočevja. / Foto: arhiv družine Muri

DEDIŠČINA

Narodne noše med nekoč in danes

Festival narodnih noš v Kamniku je pred nedavnim znova postavil na ogled bogato paleto oblačilne dediščine na Slovenskem. Kako pa se je narodna noša razvijala skozi preteklost in kakšna je njena vloga danes ...

Aleš Senožetnik

Pisana povorka narodnih noš se je drugo septembrsko nedeljo petdesetič sprehodila skozi mestno jedro Kamnika, potem ko so morali ljubitelji oblačilne dediščine nanjo čakati kar štiri leta. Leta 2019 jo je namreč odneslo deževje, naslednji dve leti pa omejitve, ki so veljale v času epidemije covid-19. A festival kljub nenavadno dolge-

Noša je primerna za protokolarne namene, z njo dajemo prireditvam poseben pomen. Oblečemo jo lahko za kulturne, državne ali cerkvene prireditve in tudi osebna slavlja.

mu odmoru ni izgubil svojega čara, zdi se, da je bilo pričakovanje obiskovalcev še toliko večje. Čudovita kulisa, ki so jo narodne noše naslikale v središču mesta, je privabila več tisoč obiskovalcev in vse skupaj znova spomnila, da gre za enega najboljših tradicionalnih festivalov v Evropi. Mednje ga je namreč pred štirimi leti uvrstila prestižna britanska medijska hiša The

svetovni vojni zrasle v začetke danes našega največjega etnološkega festivala, ki mu Kamničani radi pravijo kar Noše, so podrobneje opisane v knjigi Pokažem se fantu v pisanem gvantu, ki jo je Zavod za turizem in šport Kamnik izdal ob petdesetletnici. Uredila jo je Breda Podbrežnik Vukmir, besedila pa sta prispevala dr. Marija Klobčar in dr. Bojan Knific.

Kot piše Klobčarjeva, so ob prazniku zavetnice mesta sv. Marjete meščani vsako leto pripravili slovesen sprevod, poudarjen z nošenjem starih oblačil, ki je spominjal na čase nekdanj bogatega mesta, ki pa je začelo gospodarsko propadati, ko so prometne poti speljali skozi Črni graben. »Kako oblastno so stopali mestni očetje za meščansko zasta-

glagola tragen, ki pomeni nositi, oz. Tracht, torej noša. Pred tem je bil pogostejši izraz gvant, ki ga je uporabljal Trubar in je v nekaterih narečjih v uporabi še danes.

Najbolj reprezentativna noša pri nas je gotovo gorenjska. Kako pa je prav gorenjska noša postala »narodna«? Oblačenje kmečkega prebivalstva v prvi polovici 19. stoletja lahko razdelimo na tri oblačilne tipe. Poleg panonskega in mediteranskega še na alpsko, ki je bilo daleč največje. »Če upoštevamo, da je bilo alpsko oblačilno območje, kar se tiče osnovnih oblačilnih oblik, v prvi polovici 19. stoletja enotno: da so se torej kmetje npr. v Kranjski Gori, okolici Novega mesta in okolici Maribora oblačili sorazmerno podobno \... \, potem nam mora biti jasno, da se je pripadnostno kostumiranje oziroma oblačenje narodnih noš sredi 19. stoletja začelo razvijati na sorazmerno podobni podlagi. Jedro tej podlagi je dala Gorenjska,« piše Knific, v knjigi pa lahko preberemo tudi, da se je pripadnostno kostumiranje v tem času bistveno bolj kot med moškimi razvijalo med ženskami.

Prav gorenjska noša je postala »narodna«. Pripadnostno kostumiranje pa se je sprva širilo zlasti med ženskami. / Foto: Gorazd Kavčič

Kamnik organiziralo prireditev Dan narodne noše. Prvi festival sta organizirala predsednik društva Svetozar Frantar in tajnik Alfonz Skala. Na povorki 11. septembra je sodelovalo 350 ljudi, ogledalo pa si jo je okoli pet tisoč gledalcev. Lokalni časopis Kamniški občan pa je o prireditvi zapisal: »Dan narodnih noš bo moral postati tradicionalna prireditev, ki bo popestrila turistično življenje v naši občini.« To se je v naslednjih letih tudi zgodilo. Festival so sprva organizirali vsaki dve leti, v začetku sedemdesetih let pa je postal vsakoletna prireditev, ki še danes poteka drugi konec tedna v septembru.

Letošnji petdeseti sprevod je obiskal tudi predsednik republike Borut Pahor in organizatorjem za njihovo

delo izročil tudi pisno zahvalo predsednika republike za pol stoletja ohranjanja raznolikosti slovenske oblačilne in kulturne dediščine.

Kje je noši mesto danes

Skozi zgodovino so se mnogi, še posebej pripadniki inteligence, sramovali tradicionalnih oblačil in navad. Kakšen položaj pa ima narodna noša danes? Slovenska diplomata, ki sta se pred časom oblekla v narodno nošo ob dveh različnih dogodkih, sta s potezo dvignila precej prahu in sprožila tudi vprašanja, v katerih primerih je noša še primerno oblačilo. Ali torej stara tradicionalna oblačila danes sodijo le še v muzeje in na festivale, kakršen je kamniški, ali pa se vanje lahko

opravimo tudi ob drugih priložnostih? Na vprašanje, kdaj se spodobi obleči narodno nošo, dr. Bojan Knific odgovarja, da marsikdaj. »Še vedno gre za preobleko, ki je primerna za protokolarne namene, z njo dajemo prireditvam poseben pomen,« lahko preberemo v knjigi, pri tem pa dodaja, da so ljudi, ki se oblečejo v narodno nošo, veseli tudi na kulturnih prireditvah, državnih, cerkvenih, občinskih in drugih slavljih, z njo pa lahko popestrimo tudi manjše lokalne dogodke in osebna slavlja.

Ali bodo torej narodne noše le del preteklosti, muzejev in festivalov ali pa bodo živele tudi v sedanosti in prihodnosti, je torej precej odvisno tudi od nas samih.

Festival, ki se uvršča med najboljše v Evropi, vsako leto privabi celo nekaj deset tisoč obiskovalcev. / Foto: Aleš Senožetnik

Guardian, skupaj s še 19 drugimi etnološko obarvanimi festivali, ki potekajo po stari celini. Kot so zapisali, je na Dnevih narodnih noš in oblačilne dediščine (tako se glasi polno ime festivala) na ogled vsa raznolikost kulturne dediščine te majhne države.

Izraz nacionalne identitete

Z oblačanjem povezane navade v Kamniku in okolici, ki so v desetletjih po drugi

vo v svojih dragocenih starih oblekah. \... \ Z Malega gradu so pokali stari topovi. Bila je to slika starega, bogatega Kamnika,« je ob koncu 19. stoletja zapisal učitelj Ljudevit Stiasny.

Stare obleke so vse bolj dobivale podobo narodne noše, postajale so izraz pripadnosti slovenstvu, družbene moči in odgovornosti. Kot piše Knific, se je v slovensčini beseda noša pojavila v 18. stoletju, izhaja pa iz nemškega

Od Podgorske ohceti do »Noš«

Šestdeseta leta prejšnjega stoletja so zaznamovala napredek, ki se je kazal v modernizaciji. Ljudje so si lahko privoščili radio, televizijo, ceste so vse bolj polnili avtomobili. Hkrati pa je to prineslo tudi potrebo po ohranjanju tradicije. Vaščani Podgorja, vasi blizu Kamnika, so najprej začeli pripravljati Podgorsko ohcet, leta 1966 pa je Turistično društvo

BARBANA

Vzrejna hiša lipicanskih konj

Vzrejna hiša lipicancev Barbana, ki jo na kmetiji v Globokem v bližini Radovljice vodita Nina in Janez Peternel, je največja zasebna »hiša« lipicancev na Gorenjskem in med največjimi v Sloveniji. Redijo petintrideset lipicancev.

Cveto Zaplotnik

Peternelova kmetija v Globokem, nedaleč od Radovljice, je bila nekdanj govodrejska kmetija. Za razliko od večine gorenjskih kmetij niso imeli lastnega konja, s katerim bi orali ali ga vpregli v voz, za večja dela ali daljše prevoze so ga najemali, sicer pa so si pomagali z volom.

Za vse je »kriva« kobila Barbana

Leta 1994 so se na kmetiji na pobudo Janezove mame Ivanke odločili za nakup kobile lipicanske pasme. Kupili so jo na Dolenjskem, a po rodu je izhajala iz hleva

na kmetiji in da se bo po njej imenovala tudi danes v Sloveniji in tudi zunaj njenih meja že dobro uveljavljena Vzrejna hiša lipicancev Barbana. Na temelju, ki ga je postavila Barbana, sta jo zgradila konjeniška navdušenca zakonca Nina in Janez, ki sta se spoznala na leškem hipodromu. Janez je tja vozil na šolanje žrebeta, Nina je imela tam svojega konja, šolala pa je tudi druge konje, med drugim Janezovega žrebeta.

Ustvarila družino in »hišo« konj

Čeprav se je Nina v mladosti zaobljubila, da ne bo nikdar imela ne lipicanca ne

ustvarila družino – imata štiri sinove, stare od enajst do devetnajst let; ljubiteljsko navdušenje do konj pa sta nadgradila s poklicno dejavnostjo. Vzreja in vzgoja lipicancev je postala njuna ljubezen in poklic. Leta 2007 so dali iz hleva zadnje govedo, njihovo mesto so zavzeli lipicanci. Število konj so postopoma povečevali, danes vzrejajo 35 lipicancev, med njimi je deset starejših kobil in deset mladih konj. V tropu je tudi črn lipicanec, to je, kot smo slišali, pri lipicancih kar zaželena mutacija, saj naj bi črni konji prinašali srečo.

Zaprte hleve nadomeščajo z odprtimi

Na kmetiji imajo deset hektarjev kmetijskih zemljišč, krmo dobivajo tudi s kmetije v Ljubnem. Zemljišč ne gnojijo z mineralnimi gnojili, verjamejo nemški študiji, ki je dokazala, da imajo konji, ki se pasejo na ekoloških travnikih, manj zdravstvenih težav, predvsem manj težav s kopiti. Konji so čez poletje na pašnikih, čez zimo pa v hlevih. Pri reji sledijo sodobnim trendom: hleve z boksi postopoma nadomeščajo z odprtimi hlevi. Nekaj jih že imajo, nekaj jih še urejajo, tako da bo še letos v odprtem hlevu že od 25 do 30 konj.

Tujci opazijo, da na kmetiji živijo s konji

Peternelovi vsako leto prodajo okrog deset konj, največ v države Zahodne Evrope, štirje njihovi konji pa so doslej z letalom potovali tudi čez lužo, v Ameriko. Kupci jih poiščejo po spletu, veliko

Peternelovi lipicanci na pašniku / Foto: Milan Malovrh

imajo stalnih strank, tudi takšne, ki so na primer prvega konja kupile pred 15 leti in zdaj spet hočejo njihovega. Ob vsej ponudbi in konkurenci, ki je na evropskem trgu, tudi lipicanca ni lahko prodati, a tujci opazijo, da na kmetiji živijo s konji, da jih sami vzgajajo, se trudijo, da jih čim bolj pripravijo ... Dobre ambasadorje slovenske reje lipicancev imajo tudi v Nemčiji. Zakonca iz okolice Nürnberga sta doslej kupila že pet njihovih konj in s konji, vpreženimi v kočijo, potujeta po Evropi, pred leti sta se s kočijo pripeljala tudi do Globokega in o tem napisala knjigo.

Lipicanca je možno veliko naučiti

Čeprav je Nina nekdanj prisegala na konje, ki niso bele barve, zdaj lipicanske pasme ne bi zamenjala za katero koli drugo pasmo. »Lipicanec je

zelo inteligenten konj in ga je možno z veliko potrpežljivosti v dokaj kratkem času veliko naučiti, pri tem pa so zelo pomembne tudi izkušnje, ki jih lahko pridobiš le z dolgoletnim delom,« pravi Nina in dodaja: »Vzgoja lipicancev me spominja na vzgojo otrok. Tudi konji hitro

»Za nas je vsak lipicanec dober konj, za nas ni slabega konja. Vsakega se da veliko naučiti.«

vedo, kdaj misliš resno. Hitro 'preberejo' tvojo popustljivost.«

Združenje rejcev lipicanca v Sloveniji vsako leto pripravi vzrejni pregled lipicancev, na katerem strokovna komisija oceni žrebeta ter oceni in odbere kobile in žrebce za vpis v rodovniško knjigo. Ker je to osrednji letni dogodek v zasebni reji lipicancev v Sloveniji, Peternelovim

veliko pomeni, če so uspešni. Doslej so bili večinoma med najboljšimi. Letos so na vzrejni pregled v Celje peljali šest žrebet in štiri konje za vpis v rodovniško knjigo. Domov so se vrnili nadvse zadovoljni. Z žrebeti so osvojili prva tri mesta, žrebec je bil ocenjen kot plemenjak in

vse tri kobile so bile sprejete v rodovniško knjigo. Na preizkusu delovne sposobnosti je njihov žrebec osvojil prvo mesto, kobili pa prvo in drugo mesto.

Ko Nino in Janeza vprašamo o njihovi načrtih za prihodnost, pravita, da želita nadaljevati rejo in vzgojo lipicancev, obdržati stalež okrog tri-deset konj, posodobiti objekte za vzrejo konj ...

Nina in Janez Peternel / Foto: Sibil Slejko

Milana Poharja na Brezjah. Takrat si nihče na kmetiji ni predstavljal, da bo kobila za imenom Barbana pomenila začetek reje lipicanskih konj

belega konja in da se ne bo mlada poročila, se ji je zgodilo vse troje. Nina je že 22 let na Peternelovi kmetiji v Globokem, kjer sta z Janezom

Janez z lipicansko kobilo in žrebcom / Foto: Nina Peternel

Peternelovi: Nina in Janez ter njihovi štiri otroci / Foto: Jani Kolman

LJUBELJ

Kjer Kranjec seže v roko Korošcu

Na vrh 1369 metrov visokega Ljubelja, najlepšega in najbolj strmega karavanškega prelaza na poti iz srednje v južno Evropo, prihaja največ Korošcev in Slovencev, pa tudi ljubitelji hoje in gora iz drugih delov Evrope.

Jože Košnjek

V soboto, na prvi oktobrski dan, ko se je v dolini že trgala oblačnost in je tudi deževje izgubljalo voljo, sem se povzpela na deževen in še vedno meglen 1369 metrov visoki vrh Ljubelja. Nanj so namreč s koroške strani prišli posebni gostje, udeleženci strokovnega simpozija z naslovom *Gemeinsam – Skupno*, ki ga že peto leto zapored organizira Mohorjeva iz Celovca. Na simpoziju skušajo znanstveniki, politiki in zadnja leta tudi mladi pomagati in svetovati pri reševanju manjšinske problematike v

Avstriji in še posebno na Koroškem, kjer živi slovenska manjšina. Celovski simpozij je med najbolj cenjenimi v tem delu Evrope zato, ker je aktualen in ker se vsakič konča s pohodom v kraje ob avstrijsko-slovenski meji, kjer živi slovenska manjšina, pa tudi v sosednjo Slovenijo.

»Za zaključek prvega simpozija pred petimi leti smo obiskali slovensko vas ob meji Libeliče. Naslednje leto smo se povzpeli na Luže nad Železno Kaplo in leto zatem na Komelj nad Pliberkom. Lani smo krenili proti zahodu Koroške, v Podklošter in kraj Sovče/Seltschach, letos

pa smo za cilj izbrali vrh Ljubelja. Zanj smo se odločili, ker Ljubelj povezuje Koroško in Kranjsko oziroma Slovenijo ter ljudi na obeh straneh meje. Na Ljubelju Kranjec pogosto seže v roko Korošcu. Ljubelj je del zgodovine tega območja od rimskih časov, ko so prvi tovorniki čez Ljubelj premagovali Karavanke, do današnjih dni.« je v soboto na vrhu Ljubelja pripovedoval direktor Mohorjeve in pogost popotnik po karavanških vrhovih in grapah dr. Karl Hren. »Za nekatere udeležence, še posebej iz Južne Tirolske, sta bila obisk Ljubelja in spoznavanje njegove zgodovine nekaj novega, pa tudi marsikdo iz sosesčine ne ve prav veliko o tem karavanškem prelazu. Zato je hvalevredna odločitev za organiziran obisk vrha vsakih 14 dni.«

Seveda pa v prid trditvi, da Kranjec na vrhu Ljubelja stiska roko Korošcu, govorijo redna srečanja prijateljstva, ki jih že nekaj let organizirajo Tržičani in Boroveljčani.

Štajerca na Ljubelju

Med čakanjem na udeležence celovškega simpozija o manjšinah v Koči na Ljubelju je k mizi prisedel par iz avstrijske Štajerske – Marianne in Franz Hainfellner. Na moje vprašanje, kako sta iz Štajerske našla pot na Ljubelj, sta povedala, da rada obiskujeta manj znane vrhove na območju Alpe-Jadrana. Poiščeta jih v vodniku o manj znanih krajih na tem območju. In s kakšnimi vtisi odhajata iz Slovenije? »Tudi letos s čudovitimi. Slovenija je lepa, pravo naravno bogastvo. Tudi Ljubelj je enkrat. Škoda, da zaradi slabega vremena ni mogoč pogled v dolini na obeh straneh hriba. Morda se še vrneva,« sta povedala ob slovesu.

Do vrha le peš

Na vrh Ljubelja je tako z avstrijske kot slovenske strani možno priti le peš. Na slovenski strani je začetek ceste pred vhodom v ljubeljski predor. Cesta do Koče na Ljubelju, ki stoji na slovenski strani, in dober meter višje ležeče državne meje z znamenitima stebroma, je vzorno vzdrževana. Predvsem zato, ker je na njej prepovedan promet z motornimi vozili, razen v nujnih primerih in za prireditve. Cesta s koroške strani je nekoliko slabša.

Koča na Ljubelju, zbirališče sosedov z obeh strani Karavank / Foto: Jože Košnjek

»Cesto vzdržujemo mi v sodelovanju z Občino Tržič,« pove oskrbnik Anton Kavčič iz Podljubelja, ki skupaj s sinom Žigom že sedem let skrbi za kočo, katere la-

kobase, narezki in seveda naša posebnost – po posebnem receptu narejeni sirovi štrudliji in jabolčni zavitek, 'štrudl'. Pod tem imenom ga poznajo tako Slovenci kot Ko-

severnega dela Jadranskega morja in ima zato izjemen strateški pomen, veriga Karavank pa je zadnja gorska pregrada med srednjo Evropo in Jadranskim morjem, je ura zgodovine. Zardi lege ne preseneča, da so ga Rimljani izbrali za glavno povezavo med provinca Emona na naši in Virinium na koroški strani, da je leta 1036 čez Ljubelj v Krko na Koroškem potovala grofica in kasneje svetnica Ema Krška. Čez Ljubelj je leta 1492 carski sel v Tržič prinesel sporočilo, da je cesar Friderik III. podelil kraju trške pravice. Primož Trubar je leta 1567 za svojo pot v izgnanstvo izbral prav Ljubelj. Še več. Leta 1575 so njegov vrh preluknjali s sto metrov dolgim predorom in tako potnikom olajšali pot čez najstrmejši del hriba. To je bil eden prvih, če ne celo prvi gorski predor v Evropi. Leta 1728, v pričakovanju obiska cesarja Karla VI., očeta slavne cesarice Marije Terezije, so predor zasuli in skopali današnji skalni usek ter postavili dva, še danes stoječa obeliska. Kamnite bloke je na vrh gore vleklo kar 187 konj ... O predoru je leta 1689 v svoji Slavi sanjal že Valvasor, Nemci pa so ga na za raih pomembni »jadranski cesti številka 333« začeli vrtati leta 1943, in to na ponižujoč način – s suženjskim delom internirancev v taboriščih na slovenski in avstrijski strani. Leta 1945 je bil predor zasilno prevozen, dokončno pa šele leta 1963.

Ljubelj, na katerem so skozi zgodovino potekali tudi vojni spopadi in je bil vzrok preprirov, je po letu 1991 postal to, kar mora biti: dvosmerna pot k sosedu!

Kako strma je bila cesta čez ljubeljski prelaz, se spominja tudi koroški Slovenec, diplomat dr. Valentin Inzko iz Sveč. Kadar so z očetovim avtomobilom potovali na slovensko stran, so morali otroci zadnjih nekaj sto metrov pred vrhom peš, da je avto zmogel do vrha. Bog ne daj, da bi na taki strmini obstal ...

Marianne in Franz Hainfellner, gosta iz avstrijske Štajerske, sta navdušena nad lepotami Slovenije.

/ Foto: Jože Košnjek

stnik je odvetnik in prevajalec dr. Silvo Tischler iz Borovelj. »Pozimi so največja naloga plazovi, ki jih odstranimo z 'ratrakom' in tako omogočimo sankanje od koče do platoja pred predorom.

»Z obiskom smo zadovoljni. Več obiskovalcev je z gorenjske strani kot pa s koroške. Naša ponudba je planska: enolončnice, kuhane

rošči. Pri nas vlada pravo plansko vzdušje in različna jezika nista ovira za sporazumevanje,« pravi Anton Kavčič.

Ura zgodovine

Spoznavanje zgodovine Ljubelja, o katerem je upokojeni brigadir Slovenske vojske Janez Kavar zapisal, da čezenj poteka najkrajša črta od srednje Evrope do

Anton in Žiga Kavčič iz Podljubelja že sedem let skrbita za kočo na vrhu Ljubelja. / Foto: Jože Košnjek

Pričevalca zgodovine: eden od obeliskov, postavljenih na vrhu Ljubelja v čast cesarja Karla VI., in mejni kamen, ki že več kot sto let na osnovi pogodbe iz St. Germaina določa potek državne meje / Foto: Jože Košnjek

JESENICE - ŠENTJAKOB

Čezmejno prijateljstvo na Rožci

»Vse velike stvari se začnejo z majhnimi srečanji, ko se ljudje dobijo samo zato, ker jim je lepo.« S temi besedami je leta 2004 danes že pokojni nekdanji jeseniški župan Boris Bregant pozdravil udeležence srečanja na Rožci, na katerem se že dvajset let srečujejo prebivalci občin Jesenice in Šentjakob v Rožu. Vse od leta 2002 se vsako drugo septembrsko soboto pozdravijo na sedlu Rožca 1587 metrov visoko in v dolini pustijo vse težave in razlike.

Urška Peternel

Letos torej mineva dvajset let od začetka srečanj, a dveh zaradi epidemije niso pripravili. V dveh desetletjih so se menjali župani in občinski sveti tako na gorenjski kot koroški strani Karavank, a prijateljstvo na Rožci, kjer je nekdanj potekala državna meja med Slovenijo in Avstrijo, je ostalo trdno.

Pobudnik srečanj je bil Franci Smolej iz Planine pod Golico, ki je želel rešiti težave, ki so se pojavljale glede paše živine na planinah na obeh straneh Karavank. Takrat so se dogovorili, da se bodo vsako drugo septembrsko soboto srečali najprej na sedlu Rožca, zatem pa bo vsako leto ena stran pripravila družabno srečanje na svoji planini.

Župana Jesenic in Šentjakoba v Rožu Blaž Račič in Guntram Perdacher sta se letos na Jeseniški planini prva vpisala v knjigo vtisov. / Foto: Janko Rabič

Na naši strani je za organizacijo vsa leta skrbelo Turistično društvo Planina pod

Golico, ki je srečanja pripravljalo na Jeseniški planini (1380 metrov nadmorske

višine), avstrijski prijatelj pa za gostoljubje vsako drugo leto poskrbijo na planini

Rožca (Roschitzaal) 1407 metrov visoko.

Župani so se menjali, prijateljstvo ostaja

Vse od začetka so se srečanja udeleževali tudi župani z obeh strani Karavank, najprej sta lepo prijateljstvo spletla dolgoletni jeseniški župan Boris Bregant in šentjakobski Johann Obiltschnig, zatem sta se na Rožci srečevala Tomaž Tom Mencinger in prva leta Obiltschnig, kasneje pa njegov naslednik župan Heinrich Kattinig. Pristno prijateljstvo danes nadaljujeta župana Blaž Račič in Guntram Perdacher, ki sta na letošnjem srečanju odprla tudi knjigo vtisov, v katero se bodo odslej vpisovali udeleženci srečanja. Kot je dejal jeseniški župan Račič, se mu zdi prav, da

s sosedi z druge strani Karavank ohranjajo tesne vezi. »Pri tem je pomembno dejstvo, da v občini Šentjakob v Rožu pa tudi drugod na avstrijskem Koroškem živijo številni naši rojaki – Slovenci, ki si želijo tesnejšega sodelovanja s Slovenijo, s slovenskimi občinami, podjetji, društvi in drugimi organizacijami. Tudi zato smo za nadaljnje dobro sodelovanje še bolj zainteresirani in potrudili se bomo po najboljših močeh, da ga v prihodnje še nadgradimo.«

Arh-Jenullovo srečanje

Leta 2006 so srečanje na Rožci simbolno poimenovali Arh-Jenullovo srečanje. Prijateljstvo in sodelovanje Jesenic in Šentjakoba sta namreč v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja začela gasilca

Na Brezjah relikviarij Frančiška Asiškega

Od prve rožnovenske nedelje, tudi Frančiškove nedelje, naprej je v kapeli svetega Antona Padovanskega v baziliki Marije Pomagaj na Brezjah na ogled mojstrovina Christopa Steidla Porente Relikviarij svetega Frančiška Asiškega.

September in oktober sta za Brezje na Gorenjskem, najbolj znano in najbolj obiskano Marijino romarsko redišče v Sloveniji, pomembna meseca. Septembra leta 1996 je bil na Brezjah takratni papež, danes sveti Janez Pavel II., tri leta kasneje pa je Slovenska škofovska konferenca počastila Brezje z nazivom Slovensko narodno Marijino svetišče.

Leta 2020 so 4. oktobra, na god svetega Frančiška Asiškega, ustanovitelja reda frančiškancev, ki že nad sto let skrbijo na brezjansko svetišče, v baziliki postavili in blagoslovili

Relikviarij svetega Frančiška Asiškega. Osupljivo lepo in enkratno 75 centimetrov visoko mojstrovino je izdelal »demiurg« mojster, zlatar, srebrokovač in restavrator žlahtnih kovin Christoph Steidl Porenta. Rojen je bil v Münchnu. Svojega mojstrstva se učil in uril v starodavni benediktinski opatiji Münsterschwarzach na Bavarskem, leta 1993 se je z družino preselil v Ljubljano, odprl atelje Zlatarna Zlato runo in postal edini zlatar in hkrati srebrokovač v Sloveniji. Frančiškov relikviarij, ki mu po kakovosti izdelave in izpovednosti težko najdemo enakega, je za Marijino Brezje in številne romarje, ki prihajajo na Brezje, posebna milost in dodaten razlog za obisk gorenjskega svetišča.

Relikviarij so na letošnjo Frančiškovo nedeljo, 2. oktobra, postavili na ugledno mesto v kapeli svetega Antona Padovanskega v brezjanski baziliki, kjer je že nekaj let relikviarij svetega papeža Janeza Pavla II. Središče Frančiškovega relikviarija je drevo življenja, ki se hrani in raste z Jezusovimi besedami: »Jaz sem trta, vi mladike. Kdor ostane v meni in jaz v njem, ta rodi obilo sadu, kajti brez mene ne morete storiti ničesar.« Ob drevesu se do zlatolistne krošnje vije pozlačena pot, na kateri je predstavljenih sedem prizorov iz Frančiškovega življenja. Pne se proti viru, »bratu soncu, ki je luč sveta«. Frančiškova prisotnost v relikviariju je prah delčkov iz njegovega groba. Da je relikvija vdolana v les živega drevesa, ne pa v žlahtno kovino, ima v tem primeru svoj pomen. Sveti Frančišek je živel z naravo, jo opeval ter častil kot Božje stvarstvo. Sedem prizorov, ki jih je umetnik nanizal na pot ok-

Relikvija je materialni pričevalec o določeni osebi, lahko tudi o dogodku, in v krščanskem čaščenju svetnikov zavzema posebno mesto. Beseda relikvija v latinski osnovi reliquiae pomeni le ostanke ali fragmente nekega predmeta. Pojem je široko razumljen. Najpogosteje je del telesa, lahko pa so tudi predmeti, ki so bili v rabi ali v stiku z določeno osebo.

rog osrednjega drevesa, vsakega, ki jih ogleduje, spodbuja k premišljevanju in raziskovanju Frančiškovega življenja in dela. Svetnik se je rodil leta 1181 in umrl leta 1226. Pot do zlate krošnje drevesa življenja pripoveduje, kako se je Frančišek kot sin bogatega trgovca odpovedal viteškemu življenju in v gozdovih okrog Assisija iskal odgovor na vprašanje, kaj lahko stori v življenju. Odločil se je za uboštvo in vero, ki jo je širil med ljudmi, pridobival nove brate, obiskal sultana in posredoval za mir med kristjani in pogani ter v Grecciu postavil prve jaslice ter v samotni umrl na gori La Verna.

Rektor Marijinega svetišča na Brezjah pater dr. Robert Bahčič in Ignac Navernik sta napisala tudi knjigo o relikviariju z naslovom Hvaljen moj gospod, ki obiskovalcu pomaga bolje razumeti skrivnost relikviarija in življenje Frančiška Asiškega.

Relikviarij svetega Frančiška Asiškega v baziliki Marije Pomagaj na Brezjah

ROMARSKI URAD
BREZJE

Informacije:

Romarski urad Brezje,
Brezje 72, 4243 Brezje
T: 04 537 07 00,
www.marija.si, info@marija.si

Bazilika Marije Pomagaj
je odprta vsak dan
od 6. do 19. ure.

Urnik svetih maš:
Ponedeljek–petek:
7.00, 8.30, 10.00 in 18.00
Sobota:
7.00, 8.30, 10.00, 16.00 in 18.00
Nedelja:
7.00, 8.30, 10.00, 11.30,
16.00 in 18.00

Leta 2006 sta takratna župana Boris Bregant in Johann Obiltschnig podpisala listino o poimenovanju srečanja na Rožci po začetnikih sodelovanja na gasilskem področju Antonu Arhu in Ernstu Jenullu. / Foto: Urša Peternel (arhiv)

Anton Arh z Blejske Dobrave (tudi častni občan Jesenic) in Ernst Jenull iz Šentjakoba v Rožu. Tako sta leta 2006 župana Bregant in Obiltschnig podpisala listino o imenovanju srečanja na Rožci po Arhu in Jenullu.

Četrta generacija Arhovi

Dogodka so se takrat udeležili tudi sorodniki Antona Arha, ki je preminil prav v letu 2006. Arhov sin Igor z družino je eden rednih

udeležencev srečanja. Kot nam je povedal, se vsako leto veselijo srečanja s Korošci.

In zanimivo, na harmoniko je na več srečanjih igral Igorjev sin Jernej, danes zdravnik v jeseniški bolnišnici in gorski reševalec. Letos pa so se srečanja udeležili že Jernejevi otroci. Družinska

tradicija obiskovanja srečanj na Rožci se torej nadaljuje že v četrti generaciji Arhovi.

Vse sta »zakuhali« Žlindrovi telci

Pogovarjali smo se tudi s Francijem Smolejem, pobudnikom srečanj na Rožci. Kot se spominja, je pred

Prijateljstvo na Rožci so začeli kmetje, ki so želeli rešiti težave, ki so se pojavljale glede paše živine na planinah na obeh straneh Karavank. / Foto: Janko Rabič (arhiv)

dvema desetletjema prihajalo do težav s pašo živine na Rožci, ko so telice s slovenske strani pogosto pobegnile na avstrijsko stran. Če jih pastir ni ujel, je imel težave z mejnimi organi. Tako sta dve Žlindrovi telci nekoč šli na pašo na avstrijsko stran, kjer so ju ujeli in gnali v Področco, njun lastnik pa je moral ponju in zanj celo plačati odkupnino. »Takrat sem dobil idejo, da bi pripravili srečanje na Rožci, da bi spili kak 'šnops'

in se dogovorili, da do podobnih težav ne bi več prihajalo,« se spominja Smolej. Dobil je podporo takratnega jeseniškega župana Borisa Breganta, ki se je povezal s šentjakobskim kolegom Johannom Obiltschnigom in leta 2002 so se na drugo septembrsko soboto res srečali na sedlu Rožca, Rovtarji, tudi Čopov Joža in Razingerjev Marjan ter drugi, in Korošci. »Lep dan je bil,« je spominja Smolej. Tako so srečanja zaživela,

udeleževalo se jih je tudi po sto ljudi z obeh strani meje, organizacijske niti pa sta vrsto let imela v rokah Smolej, ki je tudi vodil Turistično društvo Golica, in Gerhard Mikula, takratni podžupan Šentjakoba v Rožu. »Srečanje se je izredno prijelo,« je zadovoljen Smolej, ki upa, da bo tudi novim generacijam uspelo ohraniti to lepo tradicijo na Rožci, ki je sedlo, ki – odkar ni več meje – dva naroda povezuje in ne več ločuje ...

Sedlo Rožca leži med slovenskim Hruškim vrhom in avstrijskim Klekom.

BIOTEHNIŠKI CENTER NAKLO
STRAHINJ 99, 4202 NAKLO
www.bc-naklo.si

MEDNARODNI PROJEKT ERASMUS+ ZELENI SIJAJ

Konec septembra se je skupina gimnazijcev iz BC Naklo in Zvezne gimnazije in zvezne realne gimnazije za Slovence iz Celovca udeležila

izmenjave v Trstu. Skupaj z vrstniki, ki obiskujejo Znanstveni licej Franceta Prešerna v Trstu, so preživeli nepozaben teden.

»Najbolj nas je navdušil obisk naravnega parka Otok Cona, kjer se v morje izliva reka Soča. Naš vodič, biolog Kajetan Kravos, nas je seznanil z delom raziskovalcev v tem zavarovanem območju. Postavili so številne opazovalne točke, kjer lahko obiskovalci mirno opazujejo rastlinski in živalski svet lagun s pretežno sladko ali pretežno slano vodo. V preteklosti so število ptic in njihovo raznovrstnost raziskovali s pomočjo čolnov in v ribiških škornjih. Danes delo poteka ob pomoči dronov. Občasno ptice tudi obročkajo in tako ugotavljajo njihove selitvene poti. Za ptice selivke so taka mokrišča pomembna, saj se na dolgih poteh odpočijejo in naredijo maščobne zaloge, ki jim omogočajo jeseni let daleč proti jugu Afrike.«

gimnazijka Erika, Železniki

VABIMO K SODELOVANJU NA 7. KONFERENCI VIVUS »MED VIZIJO IN RESNIČNOSTJO NOVIH OBZORIJ«

24. november 2022

V Biotehniškem centru Naklo želimo izboljšati sodelovanje raziskovalcev, kmetijsko-živilske industrije, trgovine in ostalih sorodnih dejavnosti iz Slovenije in tujine. Konferenca Vivus že dvajset let predstavlja platformo, namenjeno mednarodni znanstveni strokovni razpravi o kmetijstvu, prehrani, ruralnem razvoju, naravovarstvu in varstvu okolja.

Pridružite se nam pri širjenju znanja in dobrih praks, razumevanju izzivov in izbiri mehanizmov prihodnjega razvoja kmetijstva in podeželja.

Več o konferenci Vivus: <http://www.bc-naklo.si/raziskovalna-dejavnost/konferenca-vivus/>

Informacije:

telefon: +386 (0) 4 260 26 56, +386 40 575 105
e-naslov: vivus.clanki@bc-naklo.si

PLIBERŠKI JORMAK

Ko vlada v Pliberku peti letni čas

Pliberški sejem na travniku ali jormak, kot mu pravimo domačini, je prvič potekal leta 1393 in velja za največji ljudski praznik v znamenju čezmejnega sodelovanja. Minuli dve leti ga zaradi covida-19 ni bilo, sicer pa v zadnjih letih privabi skoraj 150 tisoč obiskovalcev.

Janke Kulmesch

Dobro se še spominjam, ko sem na koncu 50. in na začetku 60. let prejšnjega stoletja kot otrok šel s starši peš iz Libuč v štiri kilometre oddaljeni Pliberk, sprva k maši, nato pa na pliberški sejem na travniku – na jormak, kot mu pravimo domačini. Celo leto smo težko čakali na »peti letni čas«, ki v Pliberku uradno poteka od petka do ponedeljka »pred sv. Egidijem oziroma Tilnom (1. septembra) ali po njem«, kot izpričujejo v stari listini.

Prvič so pliberški jormak pripravili leta 1393, ko je vojvoda Albrecht 16. marca 1393 podelil Pliberčanom tržno pravico, in je bil do leta 1842 vsakič 15. avgusta, na dan velike gospojnice. Na dan sv. Magdalene, 22. julija 1884, pa je cesar Ferdinand I. ugodil želji Pliberčanov, da se jormak preloži na danes veljavni termin. Na isti dan je občina sklenila tudi pogodbo, da dobita

lastnika travnika, brata Jörg in Hanns Gutensteiner, vsako leto rdečo mošnjo, vredno 14 dunajskih pfenigov, ter dva lota muškata in klinčkov. Trenutno je sejmski travnik že več kot štirideset let v lasti pliberške fare, jormakova pravica pa je še sedaj – po tolikih letih – veljavna. Vsako leto morata zastopnika občine izročiti lastniku sejmskega travnika dogovorjeno simbolično darilo. Sicer bi občini zapadla njena pravica.

Pomembno vlogo igra tudi frajunga (ljudsko ime za znamenje tržne pravice), ki se 14 dni pred jormakom postavi na glavnem trgu v Pliberku. Nato stoji vse tri dni na jormakem travniku. Tisti, ki je v posesti frajunge, ima pravico, da je jormak na njegovem travniku. Ravno zaradi tega jo Pliberčani skrbno strážijo, sicer bi izgubili tržno pravico. Doslej naj bi menda samo Travarjevemu očetu iz Borovja pred mejnim prehodom Holmec na začetku prejšnjega stoletja uspelo

ukrasti frajungo. Njeni stražniki naj bi bili nekoliko nacukani in so jo za kratek čas pustili nezastraženo, na koncu pa so se občinski predstavniki le pobotali s Travarjevim očetom in tako je bil jormak na tradicionalnem pliberškem travniku rešen.

Poleg plesalcev so krulile svinje

Zelo zanimiv je tudi zapis Franca Buchwalda, p. d. Pukla, iz Nonče vasi, o zgodovini jormaka:

»Nekoč je jormak služil predvsem živinskemu trgovanju in izbiri oblek. Vrtiljaki so bili samo na ročni pogon. Fantje, ki so gnali vrtiljak štirikrat, so se lahko enkrat peljali zastonj. Semtertja so imeli dosti takih poganjačev, včasih pa tudi ne. Dosti je bilo tudi glumačev in takih, ki so brali srečo z rok. Ker so bili ljudje precej praznoverni, so delali ti navihanci lepe dobičke.

Vsak mestni gostilničar je smel postaviti gostinsko uto na sejmišču, ki je bila krita samo z vejami in je nudila le senco. Če pa je prišel dež, je bilo hudo. Točili so pivo, žganje in mošt, kak Bosanec pa je načepil tudi vino sredi sejmišča. Plesišči sta bili zmeraj samo dve, poleg plesalcev pa so krulile svinje. Precej novosti, ki so svojčas prišle v promet, se je navadno pojavilo na letnem jormaku. Tudi prvi gramofon, še brez lijak ali trobente. Imel je več slušalk, podobne kot telefon. Tudi prvi fotografi so prišli na jormak. Nekateri obiskovalci se niso pustili slikati, ker si je fotograf ogrinjal čez glavo črno ogrinjalo. Bali so se urokov ...«

Medtem so se časi bistveno spremenili, jormak se je iz trgovske prireditve razvil v nekako »tovarno za zabavo«. Goveja živina ostane zdaj doma; toliko večja je zato ponudba strojev in orodja. Za domače gospodarstvo je pliberški sejem neprecenljivega pomena. Ponudnikov je iz leta v leto več (trenutno okoli tristo), vedno več jih prihaja iz Slovenije.

Kar pliberški jormak še posebej odlikuje in ga razlikuje od drugih sejmskih prireditev, je njegov ljudski značaj. Velja za največji ljudski praznik južne Koroške, za katelega je značilno, da sta prisotna oba deželna jezika, nemščina in slovenščina, in da je

Rekli so jim tudi pliberški trije kralji: (z leve) Raimund Grilc, Štefan Visotschnig in Fric Kumer / Foto: arhiv tednika Novice

Na jormak vabijo gledno v obeh koroških deželnih jezikih. / Foto: Damjan Smrečnik/Novice

Posebno mesto na pliberškem jormaku ima tudi šotor domačega Slovenskega prosvetnega društva Edinost, tako imenovana Svaveja uta. Že skoraj pol stoletja je kraj za ljubitelje pristne domače družbe in glasbe, predvsem Avsenikovih in Slakovih melodij z ansambli iz Slovenije.

»Frajunga«, s katero imajo Pliberčani pravico do jormaka / Foto: Damjan Smrečnik/Novice

v znamenju živetege čezmejnega povezovanja. Posebno mesto ima tudi šotor domačega Slovenskega prosvetnega društva Edinost, tako imenovana Svaveja uta. Že skoraj pol stoletja je kraj za ljubitelje domače družbe in glasbe, predvsem Avsenikovih in Slakovih melodij z ansambli iz Slovenije. Prav tako v Svaveji uti vsako leto poteka mednarodno srečanje upokojencev iz Koroške, Slovenije in Italije, ki ga organizira Slovensko društvo upokojencev Pliberk. Predvsem upokojenska društva iz Slovenije se rada udeležujejo srečanja in uživajo v pristnem jormakem vzdušju.

Od boja za dvojezične plakate do šotora Alpe-Adria

So bili pa tudi časi, ko je bil jormak v znamenju hudih narodnostnih konfliktov, še

posebno v 70. letih prejšnjega stoletja. Zavedajoč se dejstva, da je jormak od vsega začetka bil tudi ljudski praznik za Slovence z obeh strani meje, je sejmski odbor pliberške mestne občine pod vodstvom legendarnega občinskega politika Frica Kumra (1937–2018) poleti 1974 predlagal občinskemu svetu, da naj bi poleg tristo nemških plakatov natisnili še sto plakatov v slovenščini. Poleg tega je sejmski odbor predlagal dvojezičen pozdrav na uradnem odprtju jormaka. Občinski svet je predlog z izjemo Kumrove frakcije EL ter dveh predstavnikov Socialdemokratske stranke (SPÖ) odklonil. Šele sedem let pozneje se je predlog uresničil. Od tedaj naprej je tudi slovensko odprtje jormaka v obeh deželnih jezikih.

Še posebno pa se je začelo narodnostno ozračje

spreminjati po osamosvojitvi Republike Slovenije. Kumer je bil kot mestni svetnik pristojen tudi za sodelovanje v alpsko-jadranskem prostoru. Imel je zamisel, da bi na pliberškem sejmu postavili poseben šotor pod imenom Alpe-Adria. Tedanji župan Raimund Grilc in podžupan (ter sedanji župan) Stefan Visotschnig sta ga takoj podprla. Skupaj s sedanjim globalnim županom Bernardom Sadovnikom je navezal stike stike z občino Goriška brda. Uspelo jim je, da so bila Goriška brda skupaj z občino Števerjan na italijanski strani Brd že v prvem letu 1998 s svojimi dobrotami prisotna v šotoru Alpe-Adria. Leta 2007 sta občini Pliberk in Goriška brda podpisali tudi partnersko pogodbo. Danes se je razstavni šotor Alpe-Adria uveljavil kot ena največjih atrakcij pliberškega jormaka.

VRATA

Dolina slovenske zgodovine

Sredi junija je bilo čezmejno srečanje Slovencev z območja tromeje – iz Gorenjske, Koroške in Kanalske doline v Italiji – prvič v Sloveniji, v Vratih pod Triglavom. Primernejšega kraja ne bi mogli izbrati: dolina pod Triglavsko severno steno je dolina slovenske zgodovine.

Jože Košnjek

Sosedje iz Gorenjske, Koroške in Kanalske doline so se srečali že šestič v sproščnem prijateljskem vzdušju: prvič na Gorenjskem, in to v Vratih. Organizacija je bila v rokah SiKulta, Zavoda za izobraževanje in interpretacijo naravne in kulturne dediščine iz Podkorena, ki ga vodi Mateja Cuznar in Matjaž Podlipnik. Sodelovali so še Slovenski planinski muzej iz Mojstrane, Triglavski narodni park, planinsko in turistično društvo Dovje - Mojstrana in Občina Kranjska Gora. V organizacijo srečanj so na avstrijski in italijanski strani vsa leta vpeta slovenska kulturna društva iz Kanalske doline in Koroške, predvsem iz Gorenjski najbližje Ziljske doline in okoli-

Berce in v imenu prijateljev iz Koroške Simon Triessnig iz Loč pri Baškem jezeru. Pred znamenito Plečnikovo kapelico v Vratih je o zgodovini doline in celotne Gornjesavske doline pripovedovala predstavnica ministrstva za kulturo in nekdanja direktorica Gornjesavskega muzeja Irena Lačen Benedičič. Spomnila je, da je v teh krajih okrog leta 1380 nastal Rataški oziroma Celovski rokopis, ki je za Brižinskimi spomeniki drugi najstarejši spomenik slovenskega pismenstva. Rokopis hrani Deželni muzej v Celovcu. Dragoceeno vlogo spomina na zgodovino slovenskega planinstva in alpinizma in predstavlja nje povezanosti Slovencev z gorami pa opravlja Slovenski planinski muzej v Mojstrani. Za srečo in mir tega kraja in

Stena in umirajoči ledenik

Kustosinja Slovenskega planinskega muzeja Natalija Štular je udeležence povabila na hojo k vznožju Triglavске severne stene, do kotanje, ki jo vedno redkeje napolni bistra voda iz triglavskega ledenika. Natalija Štular je opisala dober kilometer visoko in blizu tri kilometre široko za alpiniste »svetniško« in zaradi krušljivosti še bolj nevarno Triglavsko severno steno, ki doseže na nekaterih mestih tudi 45-odstotni naklon. Po več kot sto smereh so alpinisti premagovali steno in še posebej izzivali Čopov steber, ki predstavlja sanje vsakega alpinista. Osrednji in najzahtevnejši raz Čopovega stebra sta v štirih dneh, med 26. in 30. junijem leta 1945

Udeleženci srečanja v Vratih pred Plečnikovo kapelico / Foto: Jože Košnjek

Vsak prostor in čas imata svoje junake. Tudi Vrata jih imajo: župnika Jakoba Aljaža, pastirico Jero Peterman - Vahico z Dovjega, ki je Aljažu pokazala, kje v Vratih naj postavi dom, v lesenih coklah preplezala Stenar in pod Škrlatico rešila Joža Čopa, in Jožeta Jaklja - Jozlana iz Mojstrane, ki je leta 1902 zgradil gostilno Peričnik.

ce Baškega jezera ter Slovensko planinsko društvo iz Celovca.

Udeleženci so preživeli čudovit sončen dan v hladnem zavetju najbolj znane slovenske alpske doline. Nagovorili so jih Matjaž Podlipnik v imenu organizatorja, podžupan Marko Kopač v imenu Občine Kranjska Gora, direktor Triglavskega narodnega parka dr. Tit Potočnik, predsednik Planinskega društva Dovje - Mojstrana Gregor

vseh, ki prihajajo v Vrata in se vzpenjajo na Triglav in njegove skalne sosede, je mašodaroval jeseniški kaplan Tine Povirk. Peli in igrali so kvartet Dobniško jezero pod vodstvom Simona Triessniga, v katerem poleg njega pojejo še Nada Zerzer, Katja Osterc in Jakob Koschutnig, zbor Canticum Novum iz okolice Bleda, Folklorna skupina Juliana s Hrušice in harmonikarja Jaka Kern in Kristjan Cuznar.

preplezala takrat 52-letni Joža Čop in 44-letna Pavla Jesih, ki je v zadnjem delu plezanja omagala in jo je Joža Čop, na trenutke brez varovanja, rešil najhujšega. Drugi mejnik v zgodovini stebra pa je januar leta 1968, ko so ga v osmih dneh, v snegu, mrazu in plazovih, preplezali Aleš Kunaver, Tone Sazonov in Stane Belak. Lotili so se ga tudi zato, ker je že začel mikati tuje alpiniste, da bi ga pozimi preplezali prvi.

Natalija Štular je povedala zgodbo o izginjajočem Triglavskem ledeniku. Leta 1860 je obsegal skoraj 46 hektarov in je segal do roba stene. Na njem so smučali. Leta 1927 so organizirali Triglavski smuk v Krmo. Skoraj neverjetna je zgodba Tonea Pogačnika, ki je leta 1946 na smučarski tekmi padel čez rob 90 metrov globoko v sneg in preživel. Do leta 1946 se je ledenik skrčil na 14 hektarov, danes pa ga je še komaj pol hektara. Na Triglavu in na okoliških vrhovih so se bohotili Nemci. Slovenščina ni bila zaželeno. Oče Triglav, varuj nemško zemljo, so zapisali. Slovenci so našli odgovor in z gradnjo koč vračali goram slovenski obraz.

Dolina marljivih in skromnih ljudi

Franc Voga z Dovjega je človek, ki današnjemu in prihodnjim rodovom z besedo in knjigo ohranja spomin

na zgodovino zgornjega dela Gorenjske, tudi doline Vrat. Na čezmejnem srečanju v Vratih je svojo pripoved o dolini začel s pravljico, ki jo je v knjigi triglavskih pripovedk objavil dovški rojak Mirko Kunčič. V naše kraje so v davnih časih prišli trije velikani in si z mahom postlali mehka ležišča med gozdovi in belimi skalami, k zglavju pa so zvalili velike kamne, iz katerih je nastal 2864 metrov visoki Triglav. Prvi je legel v dolino Vrata. Ko si je zaželel studenčnice, je dregnil v pobojče in iz njega je privrel slap Peričnik. Drugi je legel v dolino Kot, tretji pa je za domovanje izbral svetlo in široko dolino Krma. Dejansko je dolina Vrata značilna ledeniška dolina, ki se začne takoj za Mojstrano in konča z mogočno Triglavsko severno steno. V njej sta poleg manjših dveh večja vodna vira – Triglavska Bistrica in slap Peričnik.

V dolini se je zgostila zgodovina, pripoveduje Franc Voga. Ljudje, še posebej Kelti in kasneje Slovani, so jo odkrivali že pred letom 1033, ko je prvič omenjeno Dovje. Mikala jih je železova ruda, ki so jo kopali v Vratih, v Požarju, nasproti Cmira. Voda je poganjala fužine, v katerih so kovali surovo železo iz jeseniških visokih peči. Po oglje ni bilo treba iti daleč. Kuhali so ga v dolini, na kar spominjajo kopišča in črna barva tal. Dolina Vrata ima svojo pastirsko preteklost, saj se je v njej in nad njo paslo do dva tisoč ovac. Ovčjega sira je bilo v izobilju in kravjega nihče niti jesti ni hotel. V dolino so prihajali lovci, drvarji, nabiralci raznih zelišč,

furmani, sekači in tesarji – večinoma marljivi in skromni ljudje. Nekateri niso imeli svojega doma, pravi Franc Voga, zato so v Vratih preživeli zimo. Celokakšen otrok se je v tem času rodil v globoko zameteni dolini ...

Za slovenske gore

Ko je na Gorenjsko prišla železnica, se je začela v tem delu Gorenjske tudi doba gorništv. Triglav, prvič osvojen avgusta leta 1778, je postal poznana evropska gora. Začel se je boj za prevlado med nemškimi oziroma avstrijskimi društvi in slovenskimi. Ko so tedanjega dovškega župnika Jakoba Aljaža – v Dovje je prišel leta 1889 – v tedanji Dežmanovi koči, sedanjem Staničevem domu, postavili pred vrata, je našel odgovor. Ta mož mnogih talentov in sposobnosti, predvsem pa zaveden Slovenec, je že leta 1895 na vrhu Triglava postavil stolp, leto kasneje pa manjši koči v Vratih in na Kredarici, kasneje pa Aljažev dom v Vratih in Triglavski dom na Kredarici, je povedal Franc Voga. »Naj na koncu dodam, da se bo tudi letošnje leto zapisalo v kroniko te doline. Po mnogih letih pričakovanj se je končno zgodilo. Cesta v Vrata je dobila asfaltno prevleko,« je še povedal.

Vrata in Triglav sta tako postala tudi simbola boja za slovenski obraz gora in to ostala do danes. Triglav s svojo steno spremlja Slovenca na vsakem koraku, obenem pa je odprtih rok do gornikov z vseh koncev sveta. Gore so kraj spoštovanja in prijateljstva ter medsebojne pomoči!

Matjaž Podlipnik in Mateja Cuznar / Foto: Jože Košnjek

Franc Voga z Dovjega / Foto: Jože Košnjek

ZAHOMEC

Vas konjenikov in skakalcev

V Ziljski dolini, stisnjeni med Dobrač na severu in Karnijske Alpe na jugu, je kar nekaj zanimivih krajev. V nekaterih se še sliši slovenska beseda. Eden takih je Zahomec ali po nemško Achomitz.

Jože Košnjek

Po 122 kilometrov dolgi reki Zilji ali Zili, ki priteče na dan pri kraju Sillian v najbolj vzhodnem delu Tirolske in se pri Beljaku izljuje v Dravo, se imenuje tudi pokrajina, po kateri teče – Ziljska dolina.

Dolina se začne v Lesni dolini (Lesachtal), ki je že na Tirolskem, in se konča sto kilometrov nižje pri Podkloštru (Arnoldstein), kjer se dotakne tudi severozahodnega roba Karavank. Dolina je ozka in dolga, med najdaljšimi v Alpah. Razširi se šele pred Beljakom. Njeno podobo in način življenja ljudi je temeljito spremenil uničujoči potres leta 1384. V dolino je zgrmelo pobočje Dobrača, zasulo del doline, jo zajezilo in spremenilo v jezero ter kasneje močvirje. Zaradi močvirnega sveta se je v preteklosti začela razvijati konjereja. Ziljani so postali furmani in odlični rejci konj, zlasti noriške pasme. Konjerejska tradicija je šla iz roda v rod in se je ohranila do danes.

Zgodovina v Ziljski dolini ni bila naklonjena slovenščini. Kraje, v katerih je bilo po letu 2011 dovoljeno postaviti dvojezične krajevne table, lahko preštejemo na prste ene roke. V južnem delu doline Žužalče, Zagoriče, Ločilo in Zmotiče v občini Bekštajn oziroma Finkenstein in Dole, Potoče in Zahomec v njenem zgornjem delu. Dole in Potoče sta najzahodnejša koroška kraja z dvojezičnim krajevnim napisom.

»Žal je vedno manj govorcev slovenskega ziljskega narčja in zato preti nevarnost, da bo enkrat izgubilo. A smo

optimistični, da bomo mi in naši zanamci to preprečili, sicer ne bi imeli volje do dela.« je na naše vprašanje o slovenščini v Ziljski dolini odgovoril predsednik Slovenskega kulturnega društva Zilja Danijel Mešnik, ki je to nalogo prevzel od dolgoletnega predsednika Urbana Popotniga. V vaseh Ziljske doline so za ohranitev slovenskega jezika poleg društva zaslužne tudi številne družine. Za slovensko besedo v javnosti in v cerkvi pa si že 45 let prizadeva župnik Stanko Trapp.

Skakalni čudež iz Zahomca

Zahomec leži na planoti nad Bistrico na Zilji blizu bistriške župnijske cerkve svetega Martina. Vas je del bi-

»Čeprav je furmanstvo zamrlo, Ziljani še vedno gojijo noričane. Tako spremljajo konji prebivalce Zilje že stoletja in Ziljani imajo še vedno do njih poseben, spoštljiv odnos. Tako nihče ni smel reči, da je konj poginil. Pravili so, da je umrl ali pa da je bila nesreča.« (Iz vodnika Popotnik po Zilji Uši Sereinig in Polone Sketelj)

striške župnije, ni pa v bistriški občini, ampak v sosednji občini Straja vas (Hohenturn).

Vas je v primerjavi z drugimi kraji nekaj posebnega. Cesta od glavne ceste do vasi in po njej je od leta 1948 naprej tlakovana, že pred prvo svetovno vojno pa je dobil Zahomec elektriko.

Hiše so obnovljene, vendar so večinoma ohranile izvorno zunanost. Ograjeni pašniki s pasočimi se konji noriške pasme povedo, da je tu doma tudi konjereja. Z njo in s furmansko tradicijo Ziljanov je že stoletja povezana fantovska konjeniška igra štehvanje, v kateri neporočeni fantje zajahajo neosedlane noriške kobile in med dirom z železnim kijem tolčejo po na kol nasajenem lesenem sodčku (»bariglici«) toliko časa, da ga eden ne razbije. Ko je sodček razbit, poskušajo fantje med dirom ujeti na kij še obroče razbita soda in – venček, ki ga dobi najuspešnejši štehovec. Sledi praznovanje s tradicionalnim rejem pod lipo. Štehvanjski praznik je z leti

zamiral in se do danes ohranil le še v nekaj vaseh. Najbolj znani bistriško in zahomško štehvanje obišče največ ljudi. Štehvanje je tudi praznik ziljske narodne noše, ki je zaradi kratkih kril motila cesarico Marijo Terezijo. Nošo je ziljski rojak Matija Majar Ziljski leta 1867 nesel celo na veliko etnografsko razstavo v

Sloves zahomških smučarskih skokov so ponesli v svet (od leve): skakalec Hans Wallner, dolgoletni trener Franc Wiegele starejši, skakalec dr. Karl Schnabl, olimpijski prvak v Innsbrucku, skakalec Hans Millonig, Franc Wiegele mlajši, mladinski svetovni prvak in trener, Tomaž Druml, nekdanji mladinski svetovni prvak v kombinaciji, in Martin Wiegele, predsednik Športnega društva Zahomc. / Foto: Jože Košnjek

Rusijo.

Zahomec, v katerem se je v 20. stoletju rodilo za koroške razmere nadpovprečno veliko akademsko izobraženih ljudi, je v 80. letih preteklega stoletja zaradi smučarskih skokov stopil na evropsko in svetovno sceno. V tej dotlej nepoznani vasi vzgojeni smučarski skakalci so konec sedemdesetih let že osvajali vrh avstrijskega in svetovnega skakalnega športa. Janko Zwitter, po domače Abujev, je bil leta 1969 najboljši Avstrijec na turneji štirih skakalnic, predhodnici današnje noveletne turneje. Pot k novim zmagam je prekinila očetova smrt. Prevzel je vaje kmetije. Janko je dolgoletni občinski svetnik in navdušen

Dva Zahomčana, oba konjereja, organizatorja štehvanja in nekdanja vrhunška smučarska skakalca Hans Millonig (levo) in Janko Zwitter, po domače Abujev / Foto: Jože Košnjek

pevec. Bil je odbornik deželne kmečke zbornice, zavzet rejec konj noriške pasme, predvsem pa zaveden Slovenec, zagovornik sožitja različno govorečih in mislečih ter podpornik zahomškega športa. Letos je za svoje delo prejel Kugyjevo nagrado.

Svetovno slavo je zahomško skakanje doseglo leta 1976 na olimpijskih igrah v Innsbrucku, ko je »zahomški orel« Karl Schnabl osvojil zlato in bronasto kolajno, zahomški fantje pa so s Hansom Wallnerjem in Hansom Millonigom predstavljali jedro avstrijske skakalne reprezentance. Žal je do Slovencev sovražna politika

omadeževala olimpijsko slavje zahomških orlov. Ko so jih po vrnitvi v domači kraj pozdravili tudi v slovenščini, je del množice protestiral in avstrijska televizija je prekinila prenos ...

V Zahomcu, kjer je eden od avstrijskih nordijskih centrov, vzgajajo nove rodove športnikov. Daniel Tschofenig, Julian Smid, Hannah Wiegele in še nekateri se že vzpenjajo k vrhu koroškega in avstrijskega nordijskega smučanja. Tam bi bil še vedno tudi Tomaž Druml z Bistrice na Zilji, vendar je moral zaradi težav z zdravjem prekiniti obetajočo športno pot.

Dvojezična krajevna tabla v Zahomcu je ena redkih v Ziljski dolini. / Foto: Jože Košnjek

Zahomško štehvanje: po sodčku je treba udariti čim močneje, čim natančneje. / Foto: Jože Košnjek